

I ZE ŽIVOTA (1884)

Do tematicky pestré sbírky *Ze života* zařadil Sládek básně otištěné předtím převážně v časopisu *Lumír*, a to v několika ročnících. V sedmém (1879) vyšla *Píseň* (už v prvním knižním vydání s titulem *Píseň lidu*), básně *Přání* (*Jsem jen ten kovkop...*) a *Volnost*. V devátém ročníku (1881) byly otištěny básně *Boleslavu Jablonskému*, *In morte juventus*, *Myšlenka*, *Nad starou písní*, *Rekové dějin*, *Večerní obraz Vidění svatého Kíeran-Killa*. Z desátého ročníku (1882), z něhož čerpala především sbírka *Na prahu ráje*, přibyly jenom dva tituly, *Co nesmrtelno* a *Jaro v zimě*. Nejbohatěji zásobil sbírku *Ze života* jedenáctý ročník *Lumíra* (1883). V definitivním vydání se uplatnily (pro přehlednost zde abecedně seřazené) básně *Bába se modlí*, *Básník a svět*, *Beze smrti*, *Ježíšek budoucnosti*, *Kantor*, *Koleda* (*Sotva se ráno rozbřeslo...*), *Král Otakar*, *Křížek*, *O vánocích* (už v prvním knižním vydání s titulem *Cikánské děvče*, s týmž incipitem), *Povzbuzení*, *Příšerná loď*, *Sněhurky*, *Šípková růže*, *Alois J. Šmilovský*, *Vzpomínka* (*Jestli mi neseš...*), *Žena*. Veršovaný nekrolog věnovaný *Boleslavu Jablonskému*, který v 9. ročníku *Lumíra* rovněž vyšel, byl do sbírky (s nepatrně pozměněným titulem) zařazen až ve *Spisech básnických* 1907. V nich byla řada básnických nekrologů ještě rozšířena. Ke *Karlu Sladkovskému* (jen tato báseň byla – kromě úvodní dedikace celé sbírky *Vítězslavu Hálkovi* – už v prvním knižním vydání) a *Boleslavu Jablonskému* přidružilo se ohlednutí *Za Václavem Benešem Třebízským*, otištěné původně ve dvanáctém ročníku *Lumíra*. V tomto ročníku (1884) vyšly ještě básně *Bílé hvězdy* (které v prvním

knížním vydání nenalezneme) a *Jak motýli*. Až ve třináctém a čtrnáctém ročníku Lumíra, tedy po roce 1884, kdy sbírka vyšla, nalezneme *Píseň o naší práci* (Lumír 1885) a báseň *Jaro* (Pln hořkosti a tísně, Lumír 1886). Obě byly zařazeny do definitivního vydání sbírky v roce 1907.

Daleko méně početné jsou v této době otisky Sládkových básní v jiných časopisech. Tak najdeme ve čtvrtém ročníku *Květů* (1882) báseň *Harun-al-Rašid* a v pátém ročníku téhož časopisu (1883) básně *Bůh*, *Norci*, *Smrt* (všechny tři patřily k souboru Dvanácti znělek věnovaných Jaroslavu Vrchlickému a otištěných jako celek v témž ročníku Čechových *Květů*). Ve dvacátém ročníku *Národních listů* (1880) uveřejnil autor básnický nekrolog věnovaný *Karlu Sládkovskému*. Nejednou se krylo první zveřejnění až s vydáním básnické sbírky, v několika případech dokonce až s autorovým souhrnným vydáním básnických spisů.

Znění básní uveřejněné v časopise, v prvním knížním vydání a ve Spisech básnických z roku 1907 se od sebe navzájem nejednou odlišuje. Na významné textové změny upozorní ještě ediční poznámka. Zde zaznamenáváme ty, které se týkají výraznější proměny smyslu. Zvláště upozorňujeme na změny, které se dotkly celkového uspořádání sbírky *Ze života*, jejíž podoba byla v prvním knížním vydání značně odlišná. Jestliže v knize *Na prahu ráje* byla z prvního vydání ve Spisech básnických vynechána pouze jediná báseň (do historie položená sociální kresba *Zedník Kára*), došlo ve sbírce *Ze života* k daleko viditelnějším posunům. Zmizelo rozdělení sbírky na tři oddíly, jehož hlavní příčinou byla zřejmě pronikavá redukce druhého z nich. Řada básní z něho (původně s podtitulem *Pro dítky a velké děti*) byla totiž přerazena do Zlaté-

ho máje, první Sládkovy knihy dětských veršů (*Vlaštovka zpívá*, *Hvězdy*, *Jablíčka*, *Oblaka*, *Ptáče*), některé byly vypuštěny (*Makovička*, *Co mně nadělal Ježíšek*), *Kalina* se objevila ve Skřivánčích písních. Naproti tomu se sbírka rozrostla ve dvou směrech: přibyly vlastenecké výzvy připomínající někdejší *Je proti nám, kdo není s námi* ve sbírce *Jiskry na moři* a pozdější České písně (tj. *Mrtvá země*, *Píseň otroků*, *Není-li pomoci*, *Hlavy vzhůru*) a básně specificky sládkovského meditativního zaměření (*O samotě*, *Bílé hvězdy*, *Jaro*, *Myšlenka*, *Juliu Zeyerovi*). Výraznou stopu směřující k Selským písním představuje do sbírky nově přiřazená *Píseň o naší práci*. Motivy sociální reflexe byly posíleny básněmi *Nemluvejte o luze* a *Rekové dějin*. Rozšířen byl také, jak už jsme se o tom zmínili, okruh básnických nekrologů věnovaných významným osobnostem.

Svým umístěním do ediční řady *Poetické besedy*, řízené Janem Nerudou, přislíbila Sládkova nová básnická sbírka už svým titulem obrát k širší, rozmanitější tematice, k soudobým problémům života i umění. Svým způsobem takový program skutečně naplňovala. Nutno však dodat, že samo pojetí „života“ bylo v ní do značné míry předznamenáno autorovým dvojdílným básnickým postojem: i v ní rozpoznáváme na jedné straně rudojanské základy zaujaté lyriky vlastenecké spolu se zájmem o látku z domácího venkovského prostředí – a na druhé straně lumírovské úsilí o kultivaci veršové formy doprovázené naopak náměty exkluzivními. Nejvíce svůj byl zde Sládek opět v lyrické meditaci, v níž sílí vyrovnání, ne však pouze usmířující, nýbrž napětí základních pólů života a smrti z většího nadhledu nazírající přístup, jehož výkonnou a přetrvávající silou, zakletou do hutnosti básnického výrazu, si zde znovu a znovu ověřujeme. Nemusela být vždy plně

rozpoznána; byl vysloven i názor považující sbírku *Ze života* za projev autorova bezradného hledání a tvůrčí krize (Karel Polák 1957). Už dříve před ním, ovšem ze zcela jiného stanoviska, se kriticky pozastavoval nad epikou obsaženou v této sbírce Arne Novák, který ve svých *Dvou kapitolách* psaných na okraj Sládkovy poezie (1928, pův. 1914–15) vysoko nadřadil *Idyly* ve sbírce *Světlou stopou* (zejména vizionářskou baladu *Petr Zvoník* a klasické veršované povídky *Jan Lamač* a *Anna Potocká*) nad *Legendu o králi bábelském*, nad reflexivně pojaté epické skladby *Vidění svatého Kiéran-Killa* či *Harun-al-Rašid* i nad bizarní, Coleridgeem zřetelně ovlivněnou *Příšernou loď*. Jejich knižní spíše než životní inspiraci zhodnotil zcela spravedlivě, jestliže je zařadil k tomu, co „leží stranou hlavních cest výpravného umění Sládkova“.

Bližší Sládkovu zaměření byl jistě baladicky pojatý výjev smrti *Krále Otakara*, do něhož autor promítl svou demokratickou představu o roli lidu v dějinách. Ani zde ovšem nedosáhla přesvědčivost podání v celku té velikosti, k níž dospěla pointa této básně připomenutá ještě po létech F. X. Šaldou: *I klesl král, jak v bouři klesá dub*. Něco z té mužné rozhodnosti vyjádřené básnickým slovem si zachovala spíše řada Sládkových lyrických vlasteneckých veršů, přesahujících svým objevným výrazem „běžnou frastiku své doby“ (abychom zůstali u označení Šaldova), v níž jindy Sládkovy patetické vlastenecké výzvy často utonuly. Podle Šaldova názoru neztratila své kouzlo právě ta část Sládkovy nacionální poezie, v níž „vyděděnctví osobní bylo klíčem, kterým si básník otevřel trpkou velikost vyděděnctví národního“ (Šaldův zápisník IV, 1931–1932). Za prototyp básní tohoto druhu můžeme považovat Sládkovu *Píseň lidu: Jak hrdlička, když houkne střela / do*

nebes klenutí, / nám z kraje píseň odletěla / bůhví kam! – // Hrdličko bílá, vrať se k nám, / a jestli smích jsi zapomněla, / přijď k nám, jak jsi, tak smutna celá, / s tou zkravenou perutí! –

Některé básně přidané k prvnímu vydání sbírky *Ze života* ve Spisech básnických byly zřejmě napsány až v devadesátých letech, v době oživené národnostní otázky. O tom, jak byla prožívána, svědčí mimo jiné vzájemná korespondence mezi Sládkem a Zeyerem, v níž se dočítáme o jejich odmítavém postoji k tzv. „punktacím“, jež měly – opět nespravedlivě – urovnat českoněmecké vztahy v Čechách. V české vlastenecké poezii se objevuje znovu ruchovský motiv otroka, ve Sládkově *Písni otroků* ještě o něco dříve, než jej naplno rozhlaholily Čechovy *Písně otroka* (1895). Ve svém sporém a úsečném vyznění ožívaly Sládkovy vlastenecké verše, jako jsou *Není-li pomoci* či *Hlavy vzhůru*, a nedlouho po nich, v Českých písních (1892) třeba *Byli jsme a budem* nebo *Tak zle není*, i v pozdějších kritických situacích národa. – Ne už apelativně, ale jako reálnými detaily prokreslené symboly, výrazově blízké Selským písním, vyznívají pádně rytmované strofy *Píseň o naší práci*, přidané k prvnímu vydání sbírky: *Role pustá, klasy zbitý; / – Bůh nepomoh přec. / Ale jako v půdu vrytý / v lán svůj hledí žnec.*

Přesvědčivěji než historizující a do vzdálených látek uložené legendy byly ze skutečného života málomluvným veršem vyloveny *Dvě romance z hladu*, účinné už svým rozporným názvem. Zvláště druhá část (*Bez chleba*) představuje ve strohosti svého podání až ojedinělou, jakéhokoliv odstínu sentimentality se zřikající kresbu citově odcizeného soužití v krušných podmínkách: *Celý den se nepromluví, / a jsou spolu muž a žena, / a ona si jenom myslí, / aby byla odvezena / tam, kde nikdo nepromluví! / On*

srovnává číslo s čísly, / na svůj život myslí rmutno; / kotě skáče, dítě pláče – / Kdyby tak ten mezník nebyl, jenž je pojí! – / Matka léhá – otec vstává, / ženě ruku nepodává. / Zde je smutno.

Daleko častěji jsou výjevy ze života pojaty jako žánrové charakteristiky nasycené etickou tendencí, do níž se mísí přímo vyslovený soucit nebo básnickovy stejně přímočaře vyslovené úvahy (*Kantor, Bába se modlí, Křížek, Koleda, Jiná koleda, Cikánské děvče, Ježíšek budoucnosti*). Poslední z jmenovaných ukazuje ještě k jedné nezanedbatelné poloze Sládkových úvah nad životem. Jsou to úhrnné reflexe, jimž propůjčuje hutná, zkratkovitá veršová forma v určitých případech naléhavost neodbytných otázek, neomezujících se na konvenční výklad světa. Snad jenom v tomto směru lze dát za pravdu výše připomenutému názoru Karla Poláka, podle něhož je sbírka *Ze života* výrazem básnickových nejistot. Jsou to nejistoty a pochybnosti, které se nezastavují před autoritou obecně přijatého, které chtějí myslet tajemství života a světa po svém. Tak narazila už v prvním kritickém ohlasu sbírky právě báseň *Ježíšek budoucnosti* na pobouřený odsudek Leandra Čecha (v *Literárních listech* 1884 pod šifrou Č). Vytýká autorovi sbírky, že „se svým názorem světovým dosud není hotov... Vizme např. báseň *Co nesmrtelno*. S důrazem odpovídá básník v každém prvním verši tři slok, že to ví Bůh (že tedy věří v Boha),...podruhé, že věří v nesmrtelnost, ale chyba lávky! Jiné básně poučí nás zas o jiném. Již v básni *Ježíšek budoucnosti* prohlašuje všechny víry za pouhou báji, dokládaje: *až všechny naše bludy / a víry našich věků / jim budou, jako víra / nám Říma jest a Řeků*. Ale i víra v nesmrtelnost není u Sládka pevným přesvědčením... v básni *Nad starou písni* nerozhodnut jsa se táže: *Mine vše? – neb můž to býti, /že v nebeských nápěvech / utkví kdes i lidské žiti?*“

Aniž bychom chtěli na tomto místě předčasné uzavírat nejednoduchou, zvrstvenou a proměňující se problematiku Sládkova náboženského názoru, musíme konstatovat: recenzent pominul v daném případě to, co bylo a zůstalo ve Sládkově poezii, i v té reflexivní, nejdůležitější – zaujaté osobní prožívání záhad života a smrti. Zdá se, že bez této – osobní a lidské – perspektivy neporozumíme plně ani Sládkovým meditativním veršům, ať už byly inspirovány přírodními dojmy, sociální účastí, myšlenkovým vzepětím nebo vnitřními dramaty víry hledající nadosobní jistotu. Byla-li tato Sládkova sbírka „krizovou“, pak především v tomto smyslu. Vystavila se s větší naléhavostí šíři, ale i hlubinám života.

Sládkovy básně meditace vyzrály v nejednom ohledu i po stránce výrazové, lépe řečeno nalezly v několika vrcholných číslech svou vlastní, nezaměnitelnou a podnes oslovující řeč. Objevují se náměty povědomé nám už ze dřívějšíka – zásah smrti do lidského života –, v nichž se teď podivuhodným způsobem pojí písňové oprostění s výsostným ovládním veršové a strofické formy (*Večerní obraz, Nokturno, O samotě*). Zvláštní je sepětí sugestivní nálady (vyvolané často právě zvukovými prostředky) s neodbytnou, byť přímo nevyslovenou otázkou smyslu těch na smysly i mysl doléhajících dojmů: *To velké město dřímá / a nikde ani zvuk, / klid rukou obra třímá / těch všechněch srdcí tluk. // Ó noci, ty jdeš k sklonu / a brzo bude den / a z očí milionů / mrákočný strhneš sen. // A klid zas bude dítě, / jenž obrem teď je v snách, / a honba začne lítě / zas žiti na vlnách. // A budou zase vidět, / kdo prstí je, kdo pluh, / a budou nenávidět; / – a soudit bude Bůh*. V básni *Bílé hvězdy*, která (až ve vydání z roku 1907) následuje hned po předešlé básni *V zimní noci*, vyslovil básník svou všeobjímající, ideálem však nezjednodušenou vizi člověka

a světa ještě koncentrovaněji. Připomeňme si poslední dvě trojverší: *Lidské srdce, květe mžiku, / blednoucí jak hvězdy ráno, / pojmeš i ty hvězdy v jejich zniku! // Lidské srdce, k smrti zralé, / hloubané, však nikým nezhlobáno, / kde to srdce – ty kde žiješ dále? –* Myšlenky „květ dokonaly“ je v jiné básni zřejmým přihlášením autora ke společnému lumírovskému programu. vzdaluje se mu však (v básni *Krásá*) nejenom v postřehu „něčeho cizího“ ve zjevu krásy, kterou v definitivní úpravě poslední strofy básně přejmenovává Sládek na „cizí Neznámo“, ale i svým vnitřně rozporným domýšlením tohoto ideálu, pro lumírovskou generaci tak důležitého. Básník je nezastupitelný v tom, jak svým citěním a svou řečí otvírá pohled na svět (*On vašim srdcím dává směr, / on řídí vaše vědy: / i v Newtonu šel Newton jen / Newtonu básníku v sledy!*). Platí však také povzdech, který ve Sládkově reflexivní skladbě *Básník a svět* následuje: *Ten lidský bol, ten lidský stesk, / ten zápas neskonaly, – jak proti němu ve svých snech / – ten básník jest tak malý!*

– Nicméně síla básnického slova se v této sbírce několikrát pokusila dotknout i těch posledních otázek. Ivo Liškutín (1946) se zastavil zvláště nad básněmi *Smrt, Beze smrti* a *In morte juvenus*. V jejich motivech krystalizuje podle něho myšlenka smrti u Sládka v nové rovině: „jakou hodnotu má smrt pro člověka a čím je smrt v dějinách jeho existence“.

V dobovém ohlasu sbírky je třeba vedle kritiky Leandra Čecha zaznamenat ještě některé další. František Zákrejs (v *Osvětě* 1885) ocenil Sládkovy básně vlastenecké a soucitné, nezapomněl však „ukázati též vady“. Shledává je v jednotlivostech ne vždy přesvědčivých, například v „ne dost řízné pointě“ *Krále Otakara*, jejíž účinnost naopak vzdvihl, jak víme, Šalda. Bez pochopení byla v této recenzi přijata závěrečná reflexe *Básník a svět*. Kritik

ji vytknul myšlenky „více instruktivní než lyrické“ a vyhrotil svůj soud výrokiem, jemuž muselo být nedlouho po prvních bojích o Hálka, pozvednutých Eliškou Krásnohorskou, dobře rozuměno: „Postrádáme Hálka.“ Redaktoru Lumíra J. V. Sládkovi nebylo zřejmě nic platné, že právě památce tohoto básníka věnoval úvodními verši celou svou sbírku. – Jako sbírku rozpjatou mezi „motivy domova, lidstva i vlastního intimního světa“ přivítal novou básnickou knihu Sládkovu František Kvapil (v *Květech* 1884) a v rámci referátu o Nerudových Poetických besedách se o ní příznivě zmínil recenzent pod šifrou -tka (Sobotka) v *Časopise českého muzea* (1885). Podrobněji, byť opět spíše jen popisně, se o ní roze-psal referent (r) v *Národních listech* 1884. Někdy se citlivě dotknul i způsobu podání, na němž je působivost Sládkovy poezie do značné míry založena, totiž toho, „jak umí utnouti včas verš a vybrousiti hrany nejostřeji“. Informaci o sbírce podal v témž roce Emanuel Mířiovský v listu *Pokrok*.

2 SLUNCEM A STÍNEM (1887)

Také poslední Sládkova sbírka z osmdesátých let čerpala z předchozího otisku básní hlavně v časopisu Lumír. Ve větším počtu ji zásobil ročník čtrnáctý (1886), v němž nalezneme *Čtyři české znělky* (*Jak balvány sterými blesky zryté, Jsme děti věku, jenž svou bídou žije, Kdy přijde ten, jenž čerstvou krev a šlávu, Nás spasí jenom skutky, žádná slova*) a tituly tak významných básní, jako byly například *Ledová královna, Matce zemi, Píseň oráčova, Pole*. V patnáctém ročníku (1887) vyšla zhruba polovina příbuzně intonovaných *Písní z prvního oddílu sbírky: Buď svatý mír v tvých prsou, Do dále, do daleka, Když jsme proně sami*

byli, Když tak to bylo souzeno, Když tichá noc se na zem sklání, Kukačka volá doubravou, Mé štěstí jako zlatý pták, Na prsou svých nech snít mne zas, Na úbělové čelo tvé, Spala jsem a nespala, V mé duši tisíc skřivánek, Vy oči dávno zavřené, Zadul víchr na podhájí, Zas květy pučí na stromech, Zas sladká vesna. Také pro třetí oddíl sbírky byla v tomto ročníku připravena řada básní (*Dětem, Letní večer, Mezi květy, Mladé zpěvačce, Nic nechci víc, Práce* aj.). Kromě toho byly z různých ročníků tohoto časopisu do sbírky pojaty ještě básně *Zima* (Lumír 1884), *Večer* (Lumír 1887), *Kde je máma?* (Lumír 1884) a tři básně z následujícího třináctého ročníku (*Adolfu Heydukovi, Sněženka, V proudu času*). Až do definitivního vydání sbírky ve Spisech 1907 se dostaly básně *Paprsek a Vidění*, otištěné v šestnáctém ročníku (1888), a *Hvězdy (Zářné hvězdy na nebi)* i *Úsměv* z ročníku sedmnáctého. – Z Dvanácti znělek věnovaných J. Vrchlickému, otištěných pospolu v pátém ročníku *Čechových Květů* (1883), přešly do druhého, výlučně znělkového oddílu sbírky *Sluncem a stínem* pouze básně *Co volil bys, Pod sněžným pláštěm* a *V noční tiši*. Byly zde doplněny dobově zaměřenými sonety *Komáři, Měkkýši, Básníkům*, které nalezneme už v prvním vydání. – V autorově poslední redakci sbírky v roce 1907 byly z knihy vypuštěny jen dvě básně, ohlasové poezii blízká *Nechoď k nám* a intimní *Tvůj obraz* (Tvůj obraz zjevil přede mnou), jejíž námět se vrací v Jiných písních pod titulem *Já v snách tě viděl*. Kromě starší, do sbírky však původně nepojaté básně *Adolfu Heydukovi* přibýly do jejího definitivního vydání ještě tituly *Jak slunce na ladech, Sladce dřímej, Tichounce, zticha* a *U bran štěstí*.

Sbírka *Sluncem a stínem* se člení na tři výrazně odlišné oddíly (*Písně – Znělky – Jiné básně*), ve kterých se mimo jiné vždy poněkud jinak ustavuje poměr mezi dobově podmíněnou lumírovskou péčí

o dokonale zvládnutou formu (dominující viditelně ve znělkách, ale vymáhající si své právo i v písní nebo v baladě) a vlastními předpoklady Sládkova talentu, tíhnoucího k vyjádření maxima životní zkušenosti minimem výrazového zprostředkování. Tomuto sklonu odpovídala forma umělé (nikoli folklorní) písně přímo ideálně. Čtyřstopé jamby nebo trocheje zpestřené občas daktylem nebo nerovnoměrností rozsahu krátkých a ještě kratších veršů se řinou pravidelnými strofami a „zprostředkovávají přímý vstup do lyriky májovců, jmenovitě ovšem dobově nesmírně populárních *Večerních písní V. Hála*“ (Červenka 1988). Takovým tónem, svěží citovou bezprostředností nás osloví hned vstupní *Jako čerstvé ze studánky, V mé duši tisíc skřivánek, Kukačka volá doubravou* a potom mnohé další. I v písních takto oproštěných nalézá však Sládek svou polohu, v níž se obecně přístupná forma stává – ve spojení s některým příznačným motivem jeho starší intimní lyriky a s nepatrnými, avšak postačujícími posuny veršové řeči, hlavně v rázu intonace – něčím osobně prožitým: *Do hlubin tvé duše, / v tůň tvých myšlenek / skláním se jak v řeku / stvolek pomněnek. // Chtěj si nebo nechtěj, / leť neb zvolna pluj, / musíš ve svém nitru / chovat obraz můj. // A i když mne urveš / z břehů beze stop, / tvoje náruč měkce / odnese mne v hrob*. Tak rozruší emblematickou jednoduchost písňového výrazu jednou už osvědčená „peruť unavená“ (povědomá z *Písně lidu*) v prostínekem veršování *Leť si dál*, jindy nezvyklé pojmenování „milující snění“ v básni *Vy oči dávno zavřené* nebo nečekaný obrat v pointě básně *Když tak to bylo souzeno: Ta tráva nechce uvadnout – / já dlouho plakal na ní, / než děl jsem: Navždy sbohem buď / – a nikde na shledání!* Výjimkou není ani nakupení takových individualizujících prvků ve výběru motivů, slov i jejich podmanivého

opakování: *Zadul vichr na podhájí, /pták zazpíval v šerém hvozdě, /sníh polétal v šedém kraji, / – zpíváš, ptáku, pozdě, pozdě! –* A tak zde proti průzračné písni hálkovské (nebo spolu s ní) ožívá i písňové pojetí jiného májovce, to nerudovské, ve verších, jako jsou tyto: *Mé hvězdy jedna po druhé / mi zacházely zvolna, / a zbyla jen ta vzpomínka, / tak bolná, ach tak bolná!* (ve Sládkově básni *Buď vítáno mi nastokrát*). Neprůhledný cit a snadno nalézaná forma, pokud je zde zjišťujeme, odpovídaly spíše tomu, co Sládka s dobou svazovalo; ta drobná, ale účinná rozrušení přejímané tradice značila jeho hledání, jeho cestu.

Tri znělky, které uvádějí druhý oddíl (*V noční tiši, Pod sněžným pláštěm, Co volil bys*), jsou jen torzem cyklu uveřejněného už v roce 1883 v Čechových Květech pod titulem Dvanáct znělek s příslušnou dedikací: „Psáno J. Vrchlickému“. V témž ročníku najdeme odpověď jmenovaného: „Dvanáct znělek připsaných J. V. Sládkovi“. Nebyl to jen projev vzájemného přátelství, byla to v sonetech vedená diskuse na témata, která v osmdesátých letech oba sbližovala. „My a svět“, „My a umění“ jsou například charakteristické tituly v souboru sonetů Vrchlického. Sládek vychází Vrchlickému vstříc znělkami věnovanými básnickému umění, nazíranému ovšem s náležitou pietou. Sonety *Rým, Rytmus, Látky, Píseň, Básník* vypovídají o nepřehlédnutelném poslání toho, pro něhož je „*Rým brnění a myšlenka je kopí, / cit silou, rytmus poezie duší*“. Pohled zblízka by v řečené „diskusi“ záhy rozpoznal, v čem se oba zúčastnění od sebe odlišovali. Doložil by však rovněž, jak mocný byl v osmdesátých letech vliv čelného představitel lumírovského programu Jaroslava Vrchlického na Sládkovo pojetí básníka. I když k jeho poslání přísluší podle Sládkových představ daleko více etické a spolu s tím sociální odpověd-

nosti, vzlety k výšinám zůstávají i pro něho stále rozhodujícím posláním. O pokračujícím sporu mezi obojím vypovídají zbývající znělky připomenutého cyklu, z nichž některé (*Norci, Bůh, Smrt*) vyšly už ve sbírce *Ze života*. Pozoruhodná je poslední báseň Sládkova cyklu, znělka *Zhasinám lampu*, do knižního vydání nakonec nezařazená. Motivy sociální účasti se v ní prolínají s přesvědčením o potřebě „zlatých snů“ i pro ty, pro něž probouzející se den znamená především novou starost o chléb: *Chudina v hadrech, boháč dřimal v peří / a nade mnou křídélky třepetaly / ty zlaté sny, – a k jihu šlo to v dáli. – / Ó, člověk rád v to slunné nebe věří!* Také v úvodních třech znělkách ve sbírce *Sluncem a stínem* se bezprostředně dotýkají verše ukazující k opačným pólům básníka světa. Na jedné straně: „*Nuž pijme s gnómy z květinové číše*“ (ve znělce *V noční tiši*) a na té druhé: „*pohladil děcko bídou k smrti zralé*“ (*Co volil bys*). A přitom je to stále jeden a týž – Sládkův svět. Představuje se nám ve své rozpornosti i v dalších básních tohoto oddílu: *Básníkům, Před branou ráje, Štěstí* (s příznačným prvním veršem „*S neklidem věčným v prsou rozrytých*“) a konečně znělka *Práce*, v jejímž závěru je naznačena i nová jistota básníkovy víry: *ti šťastni jsou, kdo kropí potu rosou / ten širý svět a padnou při svém díle / jak oráč, bleskem sražen u pluhu*.

Druhý oddíl sbírky uzavírají Čtyři české znělky. Už jejich vstupní naléhavé verše prozrazují, jak opravdově, ne pouze jako povinná daň veřejným zájmům byla jejich nacionální nota míněna: *J sme děti věku, jenž svou bídou žije – Jak balvany, sterými blesky zryté – Nás spasí jenom skutky, žádná slova – Kdy přijde ten, jenž čerstvou krev a štávu* (s doslovením věty ve druhém verši: *vlije v to mrtvé, omráčené tělo*). Zdálo by se, že o smyslu těchto Sládkových znělek nelze pochybovat: probouzejí národní vědomí, uspané

pohodlnou a nezodpovědnou přítomností, z neblahé letargie. A přece nebyla jejich intence správně pochopena. Kritik druhého ročníku Času (1887/88) vytknul pod šifrou an. v rámci širšího pojednání „Co naši básníci a spisovatelé národu podávají“ Sládkovým veršům, že jsou „temny“ a mluví neváženě o lidu. (Tak byl interpretován verš: *Co hluchým stádům píseň Kollárova ve třetí znělce.*) Kritik podsou- vá básníkovi „vedle neúcty k minulosti“ (!) též „bázeň a nedostatek odvahy“, i když připouští, že výzvu k činům, být bezradnou, lze i zde nalézt. Dezinterpretace Sládkových vlasteneckých znělek, k níž došlo v realistickém, v té době už s Lumírem znepřáteleném Čase, je očividná.

Třetí oddíl sbírky je zánrově pestřejší. Pod titulem Jiné básně se zde octla přírodní lyrika, doprovázená zamyšlením nad lidským smyslem přírodních dějů i nad tím, co se zdůvěřujícímu pohledu na ně svým tajemstvím vymyká. *Hvězdy* připomínají – střídmeji a umírněně, bez dravé vnitřní konfliktnosti – někdejší máchovský motiv. Význačným a nejednoznačným motivem je pro Sládku „klid“. Nemusí mu být rozuměno jenom v té nejužší platnosti, v níž vypovídá o Sládkově psychickém založení, o potřebě překonávat duševní nevyrovnanost. Můžeme mu rozumět i jinak. V několika lyrických číslech této sbírky má slovo „klid“ v příslušném kontextu plnější dosah. V soustředění svých významových i zvukových složek sugeruje okamžik zahledění do všeobjímající otevřenosti bytí, a tedy též hodnotu nadosobně platnou: *Nic nechci víc než v duši klid / a žádného víc štěstí, / než co ho ptáče může mít / na květné ratolesti. // Když slunce hřeje vysoka / a zem je pestrá květem / a vítr duje zhluboka / a mír jde celým světem. // A pochybností neznat hles, / jež v duši nesvár nítí, /- jen cítit, jak je krásno dnes, / a dýchat jen a žít!* (Jak

bychom si při četbě těchto veršů nevzpomněli na Jaroslava Vrchlického, na jeho – v daném případě ovšem mnohem dramatičtější – „*Ne, Bože, více štěstí! / Jen klid, jen klid, jen klid!*...“) Ostatně ani otevřenost vůči bytí se u Sládky nevyčerpává v jediné poloze, v touze po nerušené harmonii, jak je tomu třeba v básních *Letní večer* nebo *Láska*. Reflexivní lyrická báseň *Ve hvězdné výši* a stejně tak baladicky laděna *Kde je máma?* či *Ledová královna* (česká obdoba Goethova Krále duchů) nás nenechávají na pochybách: otevřenost vůči bytí zůstává pro Sládku průchodem k jeho plnosti, tedy i k tragice, k lidskému utrpení a naposledy – ve formálně vybrouseném a zároveň existenciálně znepokojivém *Vidění* – i k tajemství smrti. (O tom více Liškutín 1946.) – Vedle několika básní naplněných pohodou rodinného štěstí (*Své dceruše, když jí bylo šest let, Mezi květy, Úsměv, Svě spící ženě* aj.) a vedle povědomých nám už námětů reflexivních veršů (*V proudu času, Život, Osud, V nočním tichu*) zaujme nás v posledním oddílu sbírky výrazně odlišná *Píseň oráčova a Pole*. Ohlašují svými motivy i svou veršovou formou pronikavou proměnu Sládkovy poezie, Selské písně.

Oddíl Písně dal Jan Neruda (v Národních listech 1877) přednost před oběma zbývajícimi oddíly sbírky. I v nich si ovšem povšiml několika mimořádně výrazných básní a ocenil jejich hodnotu uměleckou, sociální a lidskou (*Kde je máma?, Ledová královna, Píseň oráčova, Pole, Ve hvězdné výši* aj.). – Nespokojen se sbírkou byl opět Leandr Čech (v Literárních listech 1888). Zpochybnil v ní řadou řečnických otázek takřka všechno: „Jsem tu překvapeni originalností myšlenek? Novostí motivů? Novými problémy? Hlubokými výsledky vědy, jež básník leskem poezie ozařuje? Nejhojněji se tu setkáváme s problémem štěstí vůbec a básníkovy zvláště.“ Výtkami nespráv-

ností gramatické formy a planých rýmů jeho zaujatá kritika končí. – S výhradami přijal sbírku Sluncem a stínem také V. K. (Kubíček) v Hlídce literární (1888), jenž Sládkovi přiznal aspoň to, že obrazy, figury, symboly, jejichž kruh podle něho „vůbec není široký ani nový“, dovedl učinit svými. O tom, jak nesměrodatná může být dobová kritika, jestliže v ní převládá spíše potřeba nerozumět než porozumět, svědčí výmluvně jiný, Sládkově poezii (a poezii vůbec) na hony vzdálený výrok téhož recenzenta nad jednou z nejsilnějších básní sbírky: „Otázku dítěte Kde je máma? v metafyzickém jejím jádru zůstavil básník domyslu a nedomyslu čtenářově.“

Sbírka Sluncem a stínem představuje ve Sládkově tvorbě jistý mezník. Vyhranila se v ní autorova dosavadní básnická zkušenost (v písniích s projasněnou milostnou tematikou, ale i s neodbytnými vzpomínkami na zemřelou ženu, ve znělkách s tematikou vlasteneckou nebo obecně lidskou, v reflexivní lyrice založené na přírodních dojmech i v několika lyrickoepických baladách), zároveň se v ní však ohlásil nový typ básnické objektivace: stylizace lyrického mluvčího do postoje a projevu venkovana. Selské písně, které tento postoj na přelomu osmdesátých a devadesátých let ztělesnily, zahájily další etapu Sládkovy poezie.

3 SELSKÉ PÍSNĚ A ČESKÉ ZNĚLKY (1890)

Text *Selských písní*, první části této básnické knihy, prošel několikerou proměnou. Jejich první vydání poslal Sládek příteli Zeyerovi už v říjnu 1889. Tehdy obsahovala sbírka pouhých 28 titulů (jeden z nich, *Dva dětské popěvky*, představoval dvě rozličné básně). První verzi *Selských písní* napsal Sládek během

několika dní. Zprávu o tom nám podává Ferdinand Strejček: „Původně vzniklo 27 písní, z nichž prvá (*Se skřivánkem ustávám*) dne 5. října, dalších 13 dne 6. října: *Rodná pole v šíř i v dál, Já a moje orná půda, Drsný jsou mé mravy, Hřej, zlaté slunéčko, Chudý byl můj statek v stráni, Mé orné půdy každý hon, Spi, synáčku, spi, Tři rody u nás platí jen, Pište si, co chcete, Tichá noc a ještě ven, Můj synku drahý, miléný, Celý den předu len, Nevolí, bídou hnán*. – Zbývajících 13 dne 7. října: *Ne, ta moje pole, Dost práce již, chci mítí klid, Já nemazlím se s přírodou, Věky jdou a mizí, Nás anděl nemoh z ráje hnát, Já nejsem pán a vím to též, Cos venku duje z chvůlji, Mezi svými kdekdo přijde, Af nebe už se kalí, Jsou ty naše kraje, Na trávníku v neděli, Hořel ve vsi statek, Náš táta se stropu chytá“ (Strejček 1956). Tak následují písně za sebou v rukopise, který byl ve vlastnictví F. Strejčka. Výchozí pořadí i počet titulů básník měnil. O tom svědčí už obsah druhého, rozšířeného, vydání, jež vyšlo vzápětí a bylo datováno rokem 1890. Některé básně do něho autor nezařadil. *Byl kdys Honza král* byla převedena do dětské sbírky *Zvony a zvonky*, *Náš táta se stropu chytá* byla vyřazena. *Nás anděl nemoh z ráje hnát* se neobjevuje ve druhém ani ve třetím vydání z roku 1901, autor ji znovu zařadil pod názvem *Ráj* až do čtvrtého vydání ve *Spisech básnických* z roku 1907. Zato však byla sbírka doplněna tituly, jež prokreslily její reálný a prohloubily její mýtický rozměr.*

Celkem přibylo čtrnáct titulů. Ráz prvního, k reálně rolníkova života upřeného (byť už zde jej také monumentalizujícího) vydání z října 1889 dokresluje básně *Jak štěp u cesty palem, Chléb svůj tvrdě dobývá, Stav si, stav si, vlaštovičko, Jarní slunko zasvítilo, Už to žito na souvrati, V kolik hodin na luka, Skřivánkovi, Velké, širé, rodné lány, Za krále a vlast*. (Jmenujeme je v pořadí, jak jsou uvedeny v obsahu doplněné sbír-

ky z roku 1890, zde samozřejmě už začleněné mezi básně z prvního vydání; i jeho kompozice byla oproti rukopisu poněkud pozměněna.) Duchovní, k posledním otázkám smyslu lidského života i smrti zaměřený rozměr sbírky podstatně prohloubily básně *Polní cestou, Ať velcí toho světa, Je sečten dnů mých rad, Z osudu rukou, Co tělem, duší*. K nim přibyla ve třetím vydání v roce 1901 ještě *Hnědá brázda* a z dřívějšího oddílu *Jiných písní, přiřazených* původně ke Starosvětským písničkám, byla sem plným právem přesunuta báseň *V lúno tvoje, syrá země*, posilující meditativní vyznění závěrečné části sbírky. Co je však nejdůležitější: v třetím vydání zařadil Sládek za podstatně doplněné Selské písně cyklus *Písní smutečních*, které krátce předtím (k uctění památky zemřelého přítele Julia Zeyera) otiskl ve Zvonu; věnoval je dokonce mezi Selské písně a České znělky, aby tím více vynikla vnitřní sprízněnost, kterou on sám mezi Selskými a Smutečními písněmi cítil. Autorovo výsledné uspořádání ve *Spisech básnických* (1907) tuto přímou návaznost poněkud zastřelo; umístilo *Písně smuteční* jako samostatný celek podle chronologie, tj. mezi sbírky *V zimním slunci* (1897) a *Za soumraku*, jejíž datace je dána rokem vydání *Spisů*.

V sedmnáctém ročníku *Lumíra* (1889) se objevilo z dvojsbírky *Selské písně* a *České znělky* pouze několik básní. Nalezneme zde čtyři České znělky (*My hlásíme se k žití právem žití, My chceme žít, jak zjara bují mlází, Ne, konec není! Byť to stokrát znělo, Ó přijde jaro zas na české luhy*). Z vlastních *Selských písní* bylo v *Lumíru* otištěno toliko sedm. S jejich tituly se setkáme vesměs až ve druhém, rozšířeném vydání (*Ať velcí toho světa, Co tělem, duší, Jak štěp u cesty polem, Skřivánkovi, Stav si, stav si, vlašovičko, Už to žito na souvrati, V kolik hodin na luka*). Společný název, pod

nímž byly v časopise ukázky z tohoto vlastně už druhého vydání uvedeny, totiž *Z nových selských písní*, je matoucí. Sbírká s názvem *Nové selské písně* vyšla až ve *Dvou knihách básní* v roce 1909 a její převážně ohlasový charakter je s uvedenými básněmi nesrovnatelný. Označením „z nových“ se zde dává zřejmě najevo, že něco společného předcházelo. Bylo to právě ono první vydání vychrlené v říjnu roku 1889, na jehož časopisecké otištění nezbyl čas. Dnes je už spíše jen dokladem původní invence.

Sládkova erbovní sbírka se rozrůstala živelně, zachovala si však při všech proměnách i při různorodosti tematických okruhů do ní zahrnutých značně jednotný ráz. Selské písně představovaly pro autora organický celek, který se sice proměňoval, dorůstal, vytryskl však z téže naléhavé sjednocující představy. Nechtějme ji redukovat na nějaký snadno uchopitelný autorův záměr. Vyzývá k dialogu, ke konfrontaci naší životní i literární zkušenosti s tou, která nás oslovuje v rázu utváření díla a jejíž stopy (postřehnutelné v autorově zacházení s jazykem, s motivy, s kompozicí a v úhrnu toho všeho se světem, k němuž dílo jako básnický znak odkazuje) oživujeme svou vlastní četbou. Dílo je nedourčený, teprve našim přijetím se uskutečňující dar; mnohoznačnost, kterou v řadě přijetí získává, nepopírá jeho určitost, pouze ji rozvírá a činí ji způsobilou vstupovat do našeho života. Platí to stále i o této Sládkově básnické sbírce, jakkoli způsob života venkovana, z něhož vytěžila své obrazy a symboly, patří již v mnohém minulosti. Tím spíše je třeba se ptát: čím vlastně onu minulost přesahuje? Odpovědi na to se vrstevly a odkrývaly bohatství zahlédnuté zprvu jen zčásti.

Selské písně byly interpretovány mnohokrát, jak v době svého vzniku, tak s odstupem času. Přitom vystoupily do popředí nejprve ty významy, které

Sládkovu dvojsbírku spojovaly se situací malého národa, jehož svéprávnost zůstala v rámci rakousko-uherské monarchie nedořešenou otázkou. Odolnost vůči nepřízní poměrů, nepotlačené sebevědomí a spoléhání na vlastní sílu, na svazek s dědičnou půdou a pracovitost nelekející se překážek, takové mravní vlastnosti byly v Selských písních a Českých znělkách připsány českému venkovanovi. Byly ihned pochopeny jako potřebné povzbuzení určené celému národnímu kolektivu. Pod šifrou B. K. (Bohdan Kaminský) je přivítal refrerát v Národních listech v listopadu 1889: „Byl už nejvyšší čas, že do politické naší mizérie ozvala se hrdá, mužná, volná slova plná odvahy a smělého vzletu, slova, která hluše nezaniknou ve vřavě denní.“ Z podobného hlediska ocenili sbírku dokonce nedávní nebo i současní Sládkovi odpůrci. Ferdinand Schulz napsal o jejím prvním i druhém, rozšířeném vydání do Zlaté Prahy. Zdůraznil především její českost prostou „všeho pesimismu“ a její aktuálnost v „neutěšené situaci našeho národa“. Recenze A. V. (Vrzala) v Hlídce literární z roku 1890 sice autorovi přiznala, že „dobře zná hlubinu duše těch, jimž pěje radost jejich, strast, touhy, pro něž volí pravý výraz“, o vlastních kvalitách jeho básní však neřekla nic určitějšího. Kritičtější byl tento hlas vůči Českým znělkám, jimž vytkl „úmyslnost jakousi“ a „prózu všedních frází“. – V soustavném pojednání České básnictví posledních dvou desetiletí napsala Eliška Krásnohorská (v Osvětě 1896): „Básník s pravou genialitou a tepotem vlastního srdce přesně odměřil mnohé hnutí duše lidové, jemuž dal výraz přímo klasický.“ Ani ona se však nedostala za všeobecný, byť v daném případě jednoznačně kladný soud.

Pronikavěji než soudobá kritika se o Selských písních vyjádřil Julius Zeyer ve svých dopisech

J. V. Sládkovi. Už o *Písni oráčově*, která ve sbírce Sluncem a stínem Selské písně přímo předcházela, napsal v dopise z 10. října 1887: „Jsi velkým básníkem a cítíš hlouběji než všickni, kteří česky píšou... Mnohá z těch básní zase na mne působila, jako byl bych ji poprvé četl, a některou, kupříkladu *Píseň oráčovu*, jsem teď docela chápal a ocenil. Dle mého názoru je ta píseň perla, nevím, s čím bych ji porovnal. Umělá naše literatura nemá nic podobného a jedině „Bože můj, otče můj“ může se jí rovnat, tak je prostá a velká.“ – O prvním znění Selských písní se Zeyer rozepsal v dopise, který poslal Sládkovi z Paříže 7. listopadu 1889: „...v Tvém pojmutí je síla a velikost, ty Tvoje selské písně mají něco přibuzného se sedláky, jak je pojmul Millet. Jeho Paysan reposant sur la houe mě lákal bezpočtukrát do výstavy, ten prostý, nevelký obraz je pro mě celé epos a předsevzal jsem si, že Ti pošlu fotografii, jakmile dobrou najdu. Až ji uvidíš, porozumíš nejlépe, co si o Tvé knize myslím, lépe, než kdybich Ti deset stránek o tom psal. Nevím, mají-li v Čechách lidé uši a oči, aby viděli a slyšeli, těm pánům, co to veřejné mínění u nás dělají, mohlo by se říci: Zde máte tedy poezii, která není blouznění a snění, tvrdou jak ty naše skály, plnou slunce a stínu a velkého šumění jak ty naše duby v samotách, dojemnou jak ty naše chaloupky, pyšnou a zbožnou. Tak vypadá pravda, avšak pravda pojmutá poetou, tedy duchem tvořícím, a ne vyschlou duší opisující inventář lidí a věcí. – Jen jedno je škoda – ale to se netýče poety – , že to slovo „selské“ je příliš široké. Ti naši sedláci milostpáni jsou jako ta nenáviděná buržoazie, a pária a trpitel naší doby není sedlák, nýbrž dělník. To jen tak všeobecně, já vím dobře, jakého sedláka Ty myslíš. Toho samého, jež maloval Millet.“ (Není bez zajímavosti, že „sedlákem“ byl ještě v Jungmannově

Slovníku (1835) míněn každý „kdo ne ve městě, ale ve vsi, v kraji bydlí, zvláště když se vzděláváním polí živí“. Tento starší, širší význam slova „sedlák“ odpovídal nepochybně Sládkovu pojetí venkovana spíše než ten, o němž se v dopise zmínil Zeyer.)

Několikrát se ke Sládkovým Selským písním vrátil Arne Novák. Zprvu, v recenzi, v níž hodnotil knihy autorovy závěrečné meditativní lyriky (v Přehledu 1909/10 pod šifrou A. N., s. 445-448), je ještě přímo přiřazoval k ohlasovým sbírkám, v nichž shledával „postupný úbytek básnického umění“. To nám vysvětluje i jeho zdrženlivé ocenění Sládkova básnického zpodobení českého venkovana ve srovnání s výtvarným projevem Milletovým: dovolává se zřejmě téhož obrazu, v němž viděl Zeyer paralelu Selských písní. Arne Novák tehdy napsal: „Zamyká do svých písní a popěvků živelnou lásku rolníkovu k půdě, chce chytiti ve svých slokách velebný rytmus práce na poli, zamýšlí se o pokračování a obrozování v generacích; zpívá radostnou jistotu selského království. Nedovede arcí vytvořiti si v lyrice onen monumentální, ba skoro náboženský realismus Milletův, kterého ony náměty vyžadují, avšak přece roste těmi motivy.“ Novákova recenze jako jedna z prvních vysoce ocenila Sládkovy Písně smuteční, nenalezla v nich však hned to, co je vnitřně spojovalo se Selskými písněmi a co bylo výstižně pojmenováno v obou pozdějších Novákových nekrolozích. V prvním z nich (v Přehledu 1911/12) je hodnocen „vztah sedlákův k půdě, k svobodě, k věčnosti“ podaný u Sládka „s prostotou až patriarchální“, ve druhém (zveřejněném v publikaci Myšlenky a spisovatelé, 1914) je zdůrazněno, že „rozhodný návrat k půdě značí dovršení vnitřního vývoje Sládkova“. O Selských písních a Českých znělkách píše teď Novák s neskrývaným obdivem. Nalézá v „prostič-

kých, téměř epigramatických verších“ Selských písní „cosi patriarchálně nečasového, posvátně naivního“ a přiznává hodnotu i připojeným k nim sonetům, v nichž básník soudí „národní chabost“ a „politickou mdlobu“. Postřehy roztroušené v několika člancích k výročí Sládkova narození a smrti (Novák 1925, 1932, 1937a) sjednotil A. Novák v pozdějším Doslovu k Selským písním a Českým znělkám (1937b). Položil zde větší váhu na jejich duchovní rozměr, který rozpoznával u Sládka (už nad *Písní oráčovou*) ve „sloučením křesťanského idealismu se selskou realností“. Docela jinak vyznívá v tomto doslovu porovnání Sládkova a Milletova venkovana. U obou je to „rolník s gestem až nábožensky monumentálním“, jehož zásluhou „krása úkonu skutečnostního nabývá dosahu symbolického“.

Z ostatních interpretací je třeba připomenout ještě alespoň dvě: Chalupného (1916) a Jiráta (1967 [1942]). Emanuel Chalupný považoval Selské písně za významný čin „nejen literární, nýbrž i časový, sociální a kolektivně psychologický“. Upozornil na jejich souvislost s rozvíjejícím se agrárním hnutím (propagovaným u nás žurnalistou Alfonsem Šťastným) a přiřadil je k šířícímu se venkovskému realismu. Z tohoto zúženého hlediska v nich ovšem musel konstatovat cize působící „ideální přibarvení“, realistickému zpodobení venkovana neodpovídající přimísení „některých rysů vlastních“ a zvláštnosti verše a jazyka, „který je veskrze umělý a spisovný a nijak se nepřizpůsobuje mluvě selské“. Chalupného sociologizující přístup zůstal před takovými jevy bezradný. Při všem uznání originality Sládkova lyrického typu, projevující se v jeho stavovskvy příznačných postojích, v živé názornosti obrazů a v „mistrovské úsečnosti výrazu“, jeho básnickou skutečnost nedocenil. Nedovedl ji rozpoznat v tom, co naopak

vyzvedl jako rozhodující hodnotu Vojtěch Jirá: „Zdá se, jako by se básník v Selských písních vykupoval z vědomí smrtelnosti jedincovy začleněním jedince do nadosobního celku... selství je mu krom svého vlastního významu též nejviditelnější formou národa, znamená nepřetržitý sled pokolení, útvar, jenž trvá, povznesen nad pravomoc přírodních zákonů, podmaňujících si každého jednotlivce. Pro tento hluboký smysl básníkova mýtu českého sedláka třeba protestovat proti tomu, aby v Selských písních byl viděn toliko romantický mumraj, folklorní komedie, cosi netýkajícího se podstatných složek básníkova nitra.“ Oprěni o Jiráův přístup se pokusíme o jisté shrnutí dosavadních průhledů.

Hodnoty, o které šlo Sládkovi v mizejícím organickém světě selství, byly spjaty s úzkostmi jeho srdce, s prožitky vlastní existence, s hledáním jistot, které proti pomíjivosti všeho, jak si ji uvědomuje osamocené individuum, stavěly řád, nadosobní souvislosti lidského údělu. Návrat k zmíněným hodnotám – návrat už proto, že v Selských písních jde o venkov Sládkových vzpomínek a Sládkovy nostalgie – byl pro básníka cestou k něčemu původnějším, než co nabízela přítomnost. Návrat k původu, k něčemu, z čeho vše pochází, lze považovat za základní význam Selských písní. Charakterizuje je jako básnický mýtus. Selské písně nemůžeme měřit požadavky „realistické typizace“, i když je v nich oproti dřívějším Sládkovým obrazům venkova daleko mnohostranněji rozvinuto též reálné zpodobení lyrického mluvčího. Ať už jsou zde v náznaku představeny reálie z jeho života, nebo ať je charakterizováno jeho stavovské sebevědomí, ať jsou znamenány i skutečné sociální rozpory tehdejšího venkova, které odporují básníkovi přesvědčení o nedotknutelnosti selského stavu (*Ne, ta moje pole,*

Píseň vystěhovalců), je to jen výplň celkového obrazu. Jeho smysl neleží ani v sociální kritice, ani v propagaci selského konzervatismu. Tak mohou působit jen jednotlivé významy, vytržené z celku postupně se rozvíjející představy. Hloubka té sjednocující, ze vzájemných dotyků a prolínání motivů vyvstávající vize ostatně nespočívá ani v tom, že by reálné mělo být zastřeno mýtickým; spíše jde o to, že na hranici obou oblastí bude – od básně k básni a od slova k slovu – dobýván svěbytný básnický znak pro úhrnné zahlédnutí života, jež si navzdor omezenosti autorových názorových východisek uchovává – právě ve své víceznačnosti – trvalejší platnost.

V titulu sbírky se mluví o „písních“. A mnohé z nich skutečně píseň nebo popěvek připomínají. Patřilo ke zvolené stylizaci zaujmout alespoň náznakem postoj anonymního zpěváka, který skládá a zpívá své písně bezděčně, při práci či ve chvílích odpočinku, zasnění a přemítavého zahledění do dění přírody nebo do lidských osudů. Leckdy se stane, že maska „zpěváka“ tak docela nepřiléhá. Jazykový projev (knižní výrazy nebo lumírovské licence) prozradí umělost stylizace i tam, kde básníkovi zřejmě záleželo na navození dojmu spontánnosti. Řada básní – a řekněme hned, že těch nejzávažnějších – se však projevu venkovského zpěváka zcela vymyká. Jejich mluvčím zůstává sice fiktivní venkovan, který v nich lyrickými obrazy i úsečnou mluvou charakterizuje sám sebe, svou zkušenost a své krédo, avšak hutnost a obsažnost většiny z nich odpovídá zcela nepochybně náročnějšímu záměru básníkovi. Jsou to „písně“ často jen vnějšími znaky. Bezprostřednost příznačná pro píseň je v nich ovládána tendencí k co největší sevřenosti a soustředěnosti kompoziční, k maximálnímu využití každého motivu, významu, slovního označení.

Ve Sládkově zpodobení venkovana vládne střídmost, tendence k obecnosti a ustálenosti přísně vybraných znaků. Někdy nám způsob vyjádření připadá až nezvykle obřadný. Obřadné vyjadřování v Selských písních odkazuje k oblasti sice nevšední, ale obecně tehdy přijímané, ke křesťanské náboženské tradici, k výrazivu a obraznosti, jejíž kořeny sahají přes zprostředkování lidovou písní a baladou až ke starým duchovním písním: lúno země, zahrada boží, člověk na zemi hostem, žití klas atp. Tónem obřadné vážnosti jsou pak zabarveny i výrazy, které mají charakterizovat prostou velikost rolníkova života a práce a připomínat starobylost jeho stavu: *dnové polní trávy, dnů mých řad, kosa sečná* aj. Jen výjimečně je toto významové ovzduší navozeno nápadným archaismem *Bůh ostrěz* (až ve Spisech 1907); většinou jde jen o výrazy méně užívané. K tomu ovšem je třeba dodat: ozvláštňující moc takových slov vzrůstá s časovou distancí; co mohlo v době sbírky působit jako běžné, působí dnes jako nezvyklé: půdy *hon, topor, hruda, plec, povrch země korný* atp.

Ve sbírce se setkáváme i s vyjadřováním citově zabarveným. Většinou souvisí se stylovou polohou, o níž jsme se již zmínili, s monumentalizací některých rysů venkovana, a je také této funkci přizpůsobeno. Brzy postřehneme, že ani v něm na sebe neupozorňuje jedinečnost vlastního aktu pojmenování – dokonce ani tam ne, kde jde o pojmenování zcela originální, jako například *pláč můj drsně tich*. V daném případě jde o poslední verš básně, která celá, verš po verši, rozvíjí významové variace ke slovu „drsný“. Drsná je nejen sedláková dlaň, drsné jsou i jeho mravy, vlas a skrání, šaty a pot, drsný je jeho rod. Drsné jsou jeho řeč, smích i pláč, který na drsné rány zůstává „drsně tich“. V tomto sledu má expresivita posledního označení zřetelné poslání:

spoluvytváří monumentalizovaný obrys typu; přitom však vnáší do rozvíjené představy moment osobně zabarveného prožitku. Podobně „zkrvavená dlaň“ (v básni *V lúno tvoje, syrá země*) je na konci dlouhé, celou sbírkou se vinoucí řady významových proměn, soustředěných kolem slova „dlaň“ a nejbliže příbuzného slova „ruka“. Z „tvrdých dlaní“ nevezme sedlákovi nikdo zem; oba jsou k sobě jako „dlaň k dlaní“. Dávající a všem otevřená je „ruka sedlákova“, drsná jako všechno na něm. Vstříc na „drsné dlaně“ se batolí dítě. Výsledky rolníkovy práce mohou být též zcizeny: jeho vlastní ruce jsou pak „něčí“. Opakování tohoto slova na počátku všech veršů druhé strofy básně *Ne, ta moje pole* není jen účinnou rétorickou figurou; připravuje významové vyústění: *Něčí jsou mé ruce, / každá žila v těle, / jen má strast a síla, / ty jsou moje celé!*

Přimknut ke své půdě přečkává sedlák všechno: selská ruka sklízí klasy těžké všim, co jednou splyne s prachem země. Hluboký má být selský hrob, aby se kosti v něm odpočívajících netkla „cizí dlaň“ (*Je sečten dnů mých řad*). Z „osudu rukou“ přijal člověk svůj los: jeho život je zrno, které vzchází a vrací se v zem (*Z osudu rukou*). Všechno dal člověku Bůh. V „jeho ruce“ je třeba složit dluh života (*Co tělem, duší*). Tato poslední jistota musí být vykupována každodenním zápasem: potem na horkém čele a „zkrvavenou dlaní“. V práci pro druhé, ženu a dítě, je zakotven smysl rolníkova života: *Ve mne byla naděj obou, / já měl v tebe, matko, víru, / nohy mé se chvěly mdlobou, / duše byla plna míru*. – Tak je v básni *V lúno tvoje, syrá země* (a nejenom v ní) spředena významová obsažnost několika jednoduchých a obecných znaků.

Tak zachází Sládek i s jinými pro něho důležitými slovy, ať je to „země“ a slova jí příbuzná (půda,

hrouda, hlína), ať jsou to „lány“ či „brázdy“ vzdělávané lidskou prací, ať je to „zrno“ do nich vhozené a „klas“ z nich vzešlý. Za několika přísně vybranými znaky se rozvírá celý kosmos Selských písní. Poznáváme v tom Sládkovo úsilí o výrazovou hutnost. Odpovídá mu mimo jiné též zkratkovitost pojmenování. Úsporný synekdochický detail v něm často zastupuje celek (jak o tom svědčí připomenutý komplex motivu dlaně), věcné souvislosti bývají naznačeny s co největší a někdy až eliptickou stručností („z té hroudy hnětu chleba“, „vše vyrval jsem jí pracným, těžkým potem“). Avšak zjištění hutnosti Sládkova výrazu, k níž přispívá též pádnost převážujících trochejských, většinou čtyřstopých, v závěru strof někdy (v zájmu výrazného uplatnění klíčových slov) zkracovaných veršů (tak například strofy básně *Chléb svůj tuze dobývá* končí kratičkými veršičky: *přebývám – vzejde klas – přebudu*), samo o sobě nepostačuje. Z hlediska básnickovy poetiky je zřejmě základní – jak jsme si mohli v dosud uvedených příkladech povšimnout – sklon vybavovat různé významové souvislosti téhož slovního označení. V té různosti za společným označením může snadno docházet k záměrně připravovaným i bezděčným stykům a prolnutím významových oblastí různého řádu: přírodní nutnosti – a mravního (stavovského selského, ale v něm i národního a obecně lidského) sebeuvědomění, každodenního života – a toho posledního, nač se v něm ptáme. Teprve tak se nám otvírá vlastní básnická, až do našich dnů otevřená skutečnost Selských písní.

Hned v úvodní básni (*Mé orné půdy každý hon*) je rolníkův poměr k půdě příznačně monumentalizován. Východiskem je přirovnání, v němž oba motivy, rolníkově lpění na půdě a zakořenění dubu do země, jsou nejprve spojeny jen vztahem vnější

podobnosti; nakonec splynou do nerozlišenosti. Již v rytmicky upoutávajícím nástupu druhé strofy, ve verši *Věkovitými kořeny*, sestávajícím z pouhých dvou slov (pětislabičného a tříslabičného), se ozve současně a s touž intenzitou přímý i obrazný význam zvoleného označení. Působí (v daném případě i svým vybočením z větné vazby) jako znak nějakého vyššího, společného významu stromu a člověka. Ten se znovu vybaví v poslední strofě spolu se slovy *me topor musí sklátit dřív*. Představa člověka a stromu za těmito slovy je natolik zaměnitelná, že k vyvrcholení básně postačí označení zcela prosté, z hlediska obou motivů doslovné; je přesto plně, zvrstvené, vyznívá připraveným významem symbolickým: *a ještě padnu na ni!*

Mýtotočná osnova sbírky je založena ještě na jiných způsobech symbolizace reálných významů. Reprezentativní „já“ nebo „my“ překračuje někdy viditelně jakoukoli časově vymezenou určitost představeného selského života a získává – v jistých souvislostech a díky jistému způsobu pojmenování – nadčasovou platnost. Například v básni *Jak štěp u cesty polem*: *A naše tuhé šije / jsou jako kleče pluhu; / čím hloub v zem přitlačí je, / tím víc to setbě k duhu. // A srdce plná síly / jak hluboká jsou studna; / krev od věků z ní pili / a podnes nejsou u dna!* – Nebo v básni *Tři rody u nás platí jen*: *Tak ořem, sejem, hyneme, / však pýchy dalecí, / přec starší jsme a budeme / než rody knížecí!* – Avšak nejčastější a nejvíce rozvedený je v Selských písních symbolizační postup záležející v opakování několika vybraných znaků v měnicích se významových souvislostech. *Pevně každým svazem* se drželý země kořeny dubu, *svazek tuhý* je mezi venkovem a jeho ornou půdou, *tuhé* jsou šije skloněné nad pluhem, *tuze* dobývá rolník svůj chléb. *Tvrdá* je sedlákova dlaň i *hruda*, kterou obdělává a na kterou spolé-

há. *Brázdy tíhu* zdvihá *tvrdá plec* sedláckova, tíží práce a života sejme z něho jednou Bůh. Tak vzniká kontinuita nejen uvnitř určitých tematických okruhů, například v řadě básní rozvíjejících vstupní motiv rolníkova svazku se zemí, ale i mezi jednotlivými tematickými okruhy navzájem. Pod strohým obrysem opakujících se jednoduchých, nejednou však svou nezvyklostí pozornost upoutávajících znaků probíhá stálý významový pohyb. Nejenže se mění souvislosti několika výchozích znaků, do pohybu se dostávají i ta slova a ty významy, které se vynořily v prvním sledu proměn. Selské *štje*, tuhé od práce, jsou též *tvrdé a vzdorné* ve smyslu selského sebevědomí, jsou zmonumentalizovanými *štjemi*, jichž se *nedotknul čas*, stávají se symbolickým obrazem napřimením směru, které je stejného řádu, jako je v opačném směru zakořenění do země (závěr básně *Věky jdou a mizí*). *Tvrdá hruda*, na kterou spoléhá rolník, *hrouda*, z níž hněte chleba, stane se (v básni *Ať velcí toho světa*) *hroudou čekající*, symbolem jistoty, něčeho stálého a nezczizitelného v proměnách historie: *A dočkala se všeho, / co šlapalo ji kdysi, / a s prachem klína svého / prach násilníků smísí*.

Od začátku sbírky se s básněmi monumentalizujícími sedlákův vztah k půdě a jeho rodovou či stavovskou tradici mísí písně a popěvky, v kterých přichází k slovu rolníkova každodennost a rodinný život. Setkáváme se zde s nejedním realistickým detailem, zpravidla ovšem už poeticky nasvíceným. Například: *Z mé jizby na dvůr padá zář / jak pruha pozlacená; / hle, opřena tam o polštář / spí s děckem moje žena. // Vše mlčí; v sadu šeptají / jen listy hrušně zticha, / a dobytek můj ve stáji /tak spokojeně dýchá*. Rodinné štěstí a harmonický život oslavují i jiné básně (*Stav si, stav si, vlaštovičko, Jarní slunko zasvítilo*), jen málokdy však s takovou působivostí, jakou vtisknul Sládk-

kovým veršům *Chudý byl můj statek* výrazný písňový kompoziční postup: opakující se refrén na konci každé strofy: *moje žena*.

Několikrát se vracejí typické znaky venkovské krajiny: zpěv skřivánka nad lány polí, vlnící se obilí zlacené sluncem. Zabarvují se podle kontextu – a zároveň sblížíují obrazy zcela různé významově modulované. V lehkém popěvkovém tónu vyznívá například motiv obilí vlnícího se ve slunci takto: *Už to žito na souvrati / vlní se a v slunci zlatí: / vlní se, vlní se, žitko, zlatě, / čekali jsme dlouho na tě.* V sytém, malebném obraze české krajiny je též motiv rozvinut dalšími detaily i odstíněným pojmenováním: *Velké, širé, rodné lány, / jak jste krásny na vše strany, /od souvratě ku souvrati / jak vás dnes to slunko zlatí! // Vlavě žito jako břehy, / květná luka plná něhy, / na úhoru v žírné kráse / pokojně se stádo pase.* – Vzápětí vytvoří (v básni *Polní cestou*) takřka tytéž opěrné detaily scenerii poslední cesty mrtvé dívky nebo ženy: *Vůkol mladé žito vlálo, / skřivan zpíval, slunce plálo / na ty role otevřené, / na ty oči uzamčené.* I nyní jsou shodné znaky nepatrně, ale účinně odstíněny, aby daly plně vynutit kontrastu živoucí krajiny a přítomnosti smrti v ní. Zastoupí ji výmluvný, už z dřívější autorovy tvorby známý detail: „oči uzamčené“. Několik přesně zvolených znaků zcela postačilo k tomu, aby vyvolalo živou představu. Jako by nešlo o nic víc. Výběr detailů a jejich soustředění ve Sládkově básni však dosahá dál, zakládá symbolickou platnost vyvolaných představ. Vynikne to zejména v druhé strofě, rozvíjející kontrast jarní krajiny a mrtvé ženy. Květy ze stromů podél cesty padají do otevřené rakve té, kterou nesou na vesnických hřbitov. A náhle jediná určitá představa soustředěná v prostém, a přece v tu chvíli zvláštním označení, dá všednímu obrazu hloubku a prostor, začne poukazovat k něče-

mu neohraničitelnému, pro co máme v běžné řeči jen chudé označení: napětí života a smrti. Na barvíčku ještě neuvadlém, ale na tváři již mrtvé, *zabzučela bludná včela*.

Pozornější pohled však zaznamená ještě jiné zájemné účinné prostoty této básně, které bychom neměli přehlédnout. Čtenář o něm ovšem nemusí být přímo poučen. A přece mu stěží ujde zvláštní účinek sevřené formy obou strof (jsou to vždy tři dvojice trochejských veršů spjaté i významově co nejtěsněji sdruženými rýmy) a zejména jejich lapidárních závěrů: *na ty role otevřené, / na ty oči uzamčené, nebo: my ji nesli, druží pěli, / od hřbitova zvony zněly*. Živost detailů, o nichž jsme se zmínili, je vyvážena a ukázněna do koncizní podoby právě těmito verši. Připomínají eliptičnost lidových balad a starých pohřebních písní. V básni *Polní cestou* jde jen o její názvuky, nikoli nápodobu nebo přímé pokračování. Avšak některé motivy jiných básní, jmenovitě *Z osudu rukou*, navazují při vši osobitosti básníkovy podání na uvedenou tradici zcela nepochybně. Projevuje se to v rázu jednotlivých pojmenování i v celkové představě návratu těla – zrna do země a k Bohu v den zmrtvýchvstání a posledního soudu. O tom pojednáme více u Sládkových Písní smutečních.

Sládkův sedlák je v pomyšlení na den posledního soudu klidný. V té jistotě jako by konkurovalo tradiční křesťanské představě jeho vlastní, zkušeností nabyté přesvědčení o ceně i tohoto pozemského života, vklíněného do věčného řádu: *A mne život těší a neděsí hrob; nebo: V zem, jež ho vydala, schýlí se klas; / – kdes v boží zahradě vyrostu zas*. V závěru sbírky se objevují nové motivy rolníkova vztahu k zemi: motivy sklizené úrody a přípravy země na zimu, jejichž paralelou je lidské účtování se životem a příprava na smrt. Blíží se odpočinek, po němž znovu vydá

země a lidská práce své plody. Tyto reálné představy získávají v dotyku s připomenutými náboženskými motivy hlubší rozměr, nedají se však na samu náboženskou symboliku redukovat. Spojují se – též v obřadnosti způsobu vyjádření, na který jsme několikrát upozornili – s významem cyklického řádu všeho jsoucího. A zároveň působí ještě v jiném směru: konkretizují přejímanou křesťanskou mytologii pohledem venkovského člověka, jemuž onen nadosobní a všeho se týkající řád splývá s určitější a jeho zkušenosti bližší představou nekončícího koloběhu života. Tradiční náboženská obraznost nezůstává ve Sládkově převzetí vybledlým emblémem, ale spoluvytváří básnickou skutečnost na hranici mýtu a reality, symbolu a věčnosti, tradice a subjektivně zaujatého tvořivého činu. Nezapomeňme v něm ještě na jednu, každému ideologickému přístupu se vymykající polohu. V Selských písních nás oslovuje zaujetí nejen stavovské, národnostní, náboženské, – ale též existenciálně platné. Pod „korným“ povrchem selské stylizace se nás v nich dovolává nadčasově platný, lidský, ovšemže též sládkovský určitý, málomluvně a naléhavě s osudem účtující hlas. Třeba v básni *Je sečten dnů mých řad*, v jejích jinak ve sbírce vzácných třístopvých jambických verších, zakončených strohými jednoslovnými rýmy: *Již chodím jako v snách, / já neznám už svou zem; / z mé ženy už je prach / a já tu ještě jsem*.

K Selským písním připojené *České znělky* (1890) souvisejí s nimi spíše tematicky, vyjádřeným postojem hrdé nepoddajnosti a řadou přímých motivických ozvěn (tak ve znělce IV.: *Což nemáme svých polí rodnou půdu*, ve znělce V.: *Zem patří živým! Tomu jen, kdo oře*; nebo ve znělce XII.: *To bylo v horách. Přívál strhal pole*). Po formální stránce jsou zcela odlišné. Navazují na předchozí mistrné ovládnání sonetu (4

+ 4 + 6 veršů propojených důmyslně rozmístěnými rýmy), jak jsme je poznali už ve Čtyřech českých znělkách ve sbírce Sluncem a stínem. Obdobný charakter má i jejich dlouhý jedenáctislabičný jambický verš s nepřízvučným ženským zakončením. Je nápadně odlišný od pádných čtyř či dokonce tříslabičných trochejských veršů (s častým mužským zakončením), s nimiž jsme se setkávali v Selských písních, takže nám může spojení obou sbírek po verzologické stránce připadat jako neorganické (Červenka 1988). Většina dobové kritiky i pozdějších interpretací to tak zřejmě necítila; zaujetí tématem a postojem převažovalo nade vším ostatním (viz třeba výše citovaný referát Bohdana Kaminského). Z odstupů času byl rozpor mezi politickými, řečnickými rozmáchlými Českými znělkami a naproti tomu jadrně mluvnými Selskými písněmi hodnocen různě.

Emanuel Chalupný upozornil na kontinuitu Sládkovy vlastenecké lyriky napsané ve formě znělky ve sbírkách Jiskry na moři, Na prahu ráje, Sluncem a stínem a dotažené v Českých znělkách k formální dokonalosti vynikající „nad veškerou politickou poezií českou“ (Chalupný 1916). Připustil ovšem, že „Macharovy Tristie a Čechovy Písňe otroka působily silněji na veřejné mínění, prozaičtější a výslovněji rozvedly a tím i přístupnějšími učinily myšlenky, které Sládek srazil v tak úsečné a hutné verše, že místy až vadí to srozumitelnosti“. Nicméně v nich podtrhl rys, jehož si většinou nepovšimli jiní: neunikla mu „spontánní subjektivnost“ Českých znělek (tamtéž). Teprve tento rys je může bezpečněji odlišit od rétoriky poplatné své době a nepřesahující všeobecnost. Stopy onoho většího subjektivního zaujetí mluvcího musíme ovšem hledat (jako ostatně už v dřívějších Sládkových vlasteneckých ver-

ších) ne v samotných myšlenkách, ale v rázu jejich vyslovení a veršového zformování, v němž se unášivé lumírovské intonaci ustavičně vzpouzejí významové kontrasty uvnitř veršů, zvýrazňované nápadnou interpunkcí: *O vzchopte se! – a nebuďte tak němí / jak hrob, kde marně pěst krvácí v zdívu, / volajíc život! – Na živu být, živou, / za život stoj!* – *Milujte tu zemi!* Podobně jako v této (XI.) znělce i v řadě dalších zachraňuje Sládkův rétorický projev před povrchní všeobecností osobitě požívaný, „zajímavý“ (jak to pojmenoval J. B. Čapek) výraz. *My chceme žít, – a všechno je to fráze!* – čteme v závěru druhé strofy VII. Znělky. A právě tento vnitřní rozpor ve vědomí a ve výrazu lyrického mluvčího uchovává i ve Sládkově vlastenecké rétorice živé momenty smyslu.

Sám Sládek (v dopise J. Zeyerovi z 24. října 1889) kladl v Selských písních a Českých znělkách větší váhu na „časovou cenu“ druhé části knihy. Obával se, že její první část, Selské písně, „nepatří do umění“. Čas mu nedal za pravdu: ohlas „drsných“ Selských písní daleko převýšil jeho očekávání, zatímco jeho České znělky zůstaly až nespravedlivě ve stínu Čechových Jitřních a Nových písní a následujících Písní otroka. Ferdinand Strejček ve své monografii (1948/1916) vysvětluje určitěji, co máme rozumět tou „časovou cenou“ Českých znělek: patří k politické lyrice, která na stupňující se národnostní útisk (například Gautschův regulativ, kterým se v roce 1887 rušilo mnoho českých středních škol) odpovídala povzbudivými básnickými činy. – Vojtěcha Jiráta zaujal ve Sládkově politické lyrice postoj mluvcího: „Když se Sládek rozhodl pěstovat básnictví jako kritiku života, byl nucen zaujmout mužně občanský, střízlivý postoj, nevylučující ovšem hluboký cit, ale dojista kouzlo apatnosti. Pádnost, obsažnost mluvy, nálada, zpracování tématu, vše bylo

určeno tímto postojem. A jej Sládek přenesl do vlasteneckých veršů. Jirát tak vlastně zdůvodnil hlubší souvislost mezi první a druhou částí Sládkovy dvoj-sbírky: „Na sedláka jakožto na nejvhodnější objekt přenesl Sládek i svůj ideál mužnosti, ba snad teprv na něm si zcela uvědomil hodnotu mravních rysů, jichž u sebe zpočátku pohřešoval, ale jež mu viktoriánští básníci činili drahými...“ (Jirát 1967/1942). K domácím pramenům Sládkova kultu mužnosti, tak závažného pro básníkovu adoraci selství i pro jeho zralou vlasteneckou lyriku, přiřadil Jirát právem vliv evropský. Také Arne Novák ocenil Sládkův „mužný lyrický sloh“, který rozpoznal pod povrchem „úvah a stesků“ Českých znělek (Novák 1914). A boj o mužnost přiznal Sládkovi, jak víme, jako nezpochybnitelnou hodnotu nakonec i jeho bývalý odpůrce F. X. Šalda.

Nerovnoprávné postavení českého národa v rámci rakousko-uherské říše je už od Sládkova vystoupení v almanachu Ruch (1868) trvalým pozadím jeho vlasteneckých básní. Postupně se rozvinuly jeho dvě v básnickém projevu rozdílné linie. Už v Jiskrách na moři a potom ve sbírce Na prahu ráje a Sluncem a stínem krystalizují jeho patriotické sonety, tříbí se dlouhý jambický verš, vycházející nepochybně vstříc lumírovské formě, byť také se od ní nejedním rysem odlišující. Druhou linií můžeme sledovat na básních, jako jsou *Není-li pomoci* nebo *Hlavy vzhůru* (v definitivním vydání sbírky *Ze života*), které charakterizuje krátký verš sestupného spádu a jeho výrazný rytmický účinek, pobízející v některých Českých písních (1892) až ke skandování (*Nejsme sami, Tak zle není, Byli jsme a budem*). Obojí, znělka i píseň, mají však u Sládky společného jmenovatele: sklon k obsažné stručnosti, která v jeho vlastenecké poezii příznivě vyvažuje dobovou rétoriku a patos.

4 JINÉ PÍSNĚ (1891)

Proti jejich osamostatnění, a tedy i vytržení z původního celku Starosvětské písničky a Jiné písně, lze leccos namítat; především nerespektování vlastní básníkovy vůle, která je (obdobně jak tomu bylo v Selských písních a Českých znělkách) přiřadila k sobě, spojila ve dvojsbírku. Na obhajobu rozhodnutí zachovat v naší edici pouze její druhou část lze uvést jako nejpádňější argument zjevnou přežitost ohlasové poezie převažující ve Starosvětských písničkách a ještě více ve Směsce. Byli si jí vědomi nejen F. X. Šalda a Bedřich Václavek, ale i Vojtěch Jirát, který o ohlasové poezii Sládkově napsal, že v ní máme co činit „s biedermeierem, jehož schválnost je tím zřejmější, čím víc pravá lyrika Sládkova se celým rázem odchyluje od rokokově lehounkého nebo jadrně bujarého tónu oněch napodobenin lidové české poezie“ (Jirát 1967/1942). Verše jako tyto (v básni *Hubičky*) mohou sice formálně připomínat lidovou píseň, ale její imitace ve spojení se strojným primitivismem se stala brzy problematickou: *Roste děvčat, roste / jako jetelíčku, / zdalipak tam někdy / nouze o včelíčku? // O včelíčku v máji, / o hubičku vžducky, / však jim nezabráni / žádný jazyk lidský. // O hubičku, o dvě, / na stotisíc k tomu, / proto neodejde / požeňnání z domu. // Ať se tetka mračí / a ten kmotr brání, / budou růst a růsti / světa do skonání.*

Pro Bedřicha Václavka je Sládek „poslední velký případ, kdy prostý, koncizní výraz lidové písně je nejen sentimentálním návratem do minulosti, nýbrž něčím podstatně vlastním básníkovu naturelu“. (Václavek 1940). Opak takové „integrace písně lidové do nejvyšší poezie osobní“ spatřoval Václavek ve Sládkových návratech „k minulostní, zaniklé formě venkovského života, k písni lidové jako plodu uza-

vřené selské kultury z 18. a z první polovice 19. století *těž po stránce obsahové*“ (podtrhl M. J.). Takové rozlišení je potřebné i pro naši orientaci ve Sládkových ohlasech – a především pro zásadní odlišení převážně ohlasových Starosvětských písniček od subjektivní lyriky Jiných písní.

Jako první upozornil na odlišný, subjektivně lyrický ráz Jiných písní Emanuel Chalupný ve své monografii. Neušlo mu, že už před Selskými písněmi a spolu s nimi či vedle nich psal Sládek básně docela jiného zaměření. Tak vyšla už v 16. ročníku Lumíra (1888) *Píseň (Kolíbej mne, kolíbej)*, jež byla do Jiných písní zařazena pod titulem *Loďka*; v 18. ročníku (1890) vyšla v Lumíru další z Jiných písní, báseň *Máme se rádi*, a v následujícím ročníku (1891), který je doslova přeplněn Sládkovou ohlasovou poezií, najdeme verše *Těm, kteří truchlí*, laškovnému tónu ohlasů docela vzdálené. Chalupný přiřadil Jiné písně plným právem ke Sládkově subjektivní lyrice, když o nich napsal: „Podobají se předešlým intimním básním jeho; vyrovnaností formální blíží se nejvíce knize Sluncem a stínem, časově nejbližší. Až na několik slabších kusů jsou však pregnančnější. Mnohé z nich řadí se k vrcholům české lyriky. *Slyš může* mohutnými akcenty připomíná perlu prvé Sládkovy knihy *U Michiganu*, *Loďka* snivým kouzlem rovná se Lermontovu, *Já v snách tě viděl*, i jiná čísla jsou plna hudby, vůně a úsměvu prozářeného slzami, z apostrofy pak *Těm, kteří truchlí*, věnované Zeyerovi, znějí již hluboké, duchové, zásvětní akordy, „cantus firmus“ poslední Sládkovy periody (Chalupný 1916). Referát F. Zákřeje v Osvětě 1893 se vyhraněného rázu Jiných písní jen letmo dotknul, nicméně jej zaznamenal.

Rozdílu mezi převažujícím neosobním laděním Starosvětských písniček a subjektivní lyrikou Jiných písní si znovu povšiml Arne Novák v článku napsa-

ném čtvrt století po básnickově smrti, v němž poukázal na nedocenené hodnoty jeho díla; své rehabilitace se v něm dočkaly i Jiné písně: „Byl-li potěšen Sládek zcela spontánním proniknutím svých ohlasů písní ze starého Berounska, jež v tradici Čelakovského podal Starosvětskými písničkami a Směskou, nemohl se přitom nezamyslet nad lhostejnost, s jakou se potkal nejen písňový dodatek první z obou sbírek (tj. právě Jiné písně, pozn. M. J.) a vůbec celý okruh oné absolutní lyriky melodické, k níž se protvořil a protpěl ještě mnohem větší měrou než jeho mistr Neruda z původní neohybné, nemelické tvrdosti, spoutávající jakoby těžkými řetězy i nevjroučnější projev citový“ (Novák 1937a). – Také tento doklad naznačuje, v čem máme hledat přínos Jiných písní: potvrzují kontinuitu subjektivně lyrického základu Sládkovy tvorby i v období vypjatého úsilí objektivizačního.

Spojení Starosvětských písniček s Jinými písněmi vyvolává otázky. Proč vlastně k němu došlo? Pravděpodobný důvod nabízí letmá zmínka v monografii Ferdinanda Strejčka (na str. 129). Podle ní se měl Sládek v říjnu 1890 svěřit příteli Zeyerovi s tím, že pořádá sbírku svých básní, že však s jejím uveřejněním nespěchá, protože nechce, aby se lidé „otírali o jeho cit“. Strejček dodává, že vedle těchto subjektivních básní měl básník na konci téhož roku „také několik laškových písní v duchu národním“. Geneze dvoj-sbírky Starosvětské písničky – Jiné písně je tak o něco jasnější. Ukazuje, že ony subjektivní básně, s jejichž zveřejněním Sládek po jistou dobu váhal, nebyly původně pouhým přídatkem sbírky ohlasové, ale staly se jím teprve na základě autorova pozdějšího rozhodnutí. Hojně ukázky ze Starosvětských písniček a z Nových starosvětských písniček uveřejněné v 19. ročníku Lumíra dokládají, že poměr sil mezi

osobně zaujatou a ohlasově napodobivou tvorbou se u Sládka právě v této době obrátil. Brzké knižní vydání Starosvětských písniček (v témž roce 1891) nabídlo pak autorovi příležitost uplatnit spolu s nimi – navzdory předchozímu váhání – též dosud nevydaný svazček intimních básní.

Spojení obou sbírek do jediné knihy by však mohlo mít ještě jiné, ne pouze vnější zdůvodnění. Jejich žánrovou odlišnost nepocítoval autor zřejmě tak ostře, jak se nám to může jevit dnes. Vždyť do prvního i druhého vydání Starosvětských písniček a Jiných písní zařadil mimo jiné též *Selskou píseň*, která se pod titulem *V lúno tvoje, syrá země* oclla v závěru třetího vydání Selských písní! Tu bychom mohli těžko řadit k ohlasové poezii. A stejně tak by k ní nepřináležela lidové písní na první pohled blízká, na její prostotu naroubovaná, zároveň však do maximální výrazové zkratky dotažená *Tráva*: *Za moře jsi neodešla, / nejsi ani za horami, / jen ta hrstka polní trávy / roste, roste mezi námi. // Za ty hory ptáče letí, / přes to moře vítr táhne, / ale zde, tou hrstkou trávy, / ruka ruky nedosáhne.* – Autorovu osobitou poetiku rozpoznáme (ve výběru motivů i ve sklonu k co největší tvarové koncentraci) v řadě dalších, z neosobní stylizace ohlasů se vymaňujících čísel Starosvětských písniček, z nichž některé, jako třeba *Poutník*, by mohly být rovnou přerazeny do Jiných písní: *Za kloboukem péro, / v ruce hůl, / zchodil jsem a zbloudil / světa půl. // Od tebe, mé srdce, / dál, vždy dál, / zpíval jsem, když myslet / jsem se bál. // Za kloboukem péro, / v srdci tíž, / chodil jsem tím světem / kříž a kříž. // Však jsem přece musel / domů jít – / nemoh jsem tě, srdce, / zapomenout!*

Při všem respektu k básníkovu rozhodnutí nemůžeme v této Sládkově dvojsbírce přehlédnout rozdíl mezi básněmi právě citovanými (a jim podobnými jako *Oral v poli*, *Jabloň*, *Rozpomeň se, Len*, *Až já budu*

v hrobě spát) a na druhé straně těmi, v nichž převládla „poezie folkloristická, vyvolaná sběratelskou a napodobující, muzejní a diletantní tendencí doby“ (Šalda 1893). Také z tohoto hlediska, jako pomyslný doplněk národopisné výstavy, byly v Národních listech 1891 pod šifrou Vbk (Jan Voborník) Starosvětské písničky skutečně hodnoceny. Chválou nešetřila v daném případě ani Hlídkova literární, ba ani realistický, jindy proti autorovi zaujatý Čas, který ve Sládkově dvojsbírce vyzdvihl „hluboký cit, úsečnou formu a prostonárodní řeč“. – V něčem se Sládkovy ohlasy podobají poezii jemu blízkého (a jím překládaného) Roberta Burnse: vzdalují-li se nám Starosvětské písničky mnohdy svou látkou, působí nejedna z nich podnes jadrností i hravostí jazykového výrazu a veršového podání. Vyjmout ze sbírky jen některé básně nebylo ovšem v této edici možné. Jako básníkem koncipovaný celek jsme mohli zachovat a představit pouze Jiné písně.

V prvním i ve druhém vydání Sládkovy dvojsbírky (1891, 1894) obsahovaly Jiné písně pouhých jednadvacet čísel. Patřila k nim zprvu též *Selská píseň*, přerazena pod názvem *V lúno tvoje, syrá země* do Selských písní. Ve Spisech básnických (1907) přibýly básně *Ó, kde jen vidím růži* a *Tak spolu jsme stáli*, které rozmnožily polohy teskného a rezignovaného, také však tvarově vykrytalizovaného, pevně raženého rozpomínání: *Tak spolu jsme stáli / v podzimní den, / když padalo listí / a sychral kmen. // Od hor dul vítr, / z úpadu mráz, / na žlutých ladech / se suchopýr třás. // V dál k šerým lesům / táh zástup uran, / přes žitný, krvavý / ozimní lán. // A přes něj západních / červánků zář / krvavě padala / v sněžnou ti tvář. // Tak spolu jsme stáli / v podzimní den, / ty list, jenž padal, / já sirý kmen.* – Některé básně přejímají a prohlubují Sládkovy dřívější elegické motivy (kvíl ptáka hynoucího v bouři

ve verších *Slyš moře*), jiné (*Lodka*) jako by už předjímaly polohu splývání lyrického subjektu s nekonečnem ve Sládkově poslední knize *Lethe* a jiné básně. O vyzrálosti Sládkovy intimní lyriky nás zde přesvědčí jednou nečekaně originální pojmenování (například ve druhé strofě básně *Sen: V měsíčním svitu z jabloně / květ po květu se chvěl / a v poroseném záhoně / se černý motýl tměl.*), jindy využití sugestivního refrénu (*nech mne tady spáti, nech v závěru všech strof básně Kvetou růže*), který posouvá výchozí přírodní motiv do sládkovsky charakteristické významové polohy: usmířené touhy po nebytí.

Nesmíme zapomenout ani na polohy opačné, motivy rodinného štěstí (*Máme se rádi, Tys jako nebe snívá*), vzájemné důvěry a lásky (*V mé duše hlubiny, Já v snách tě viděl, Hlasem zvonků*), na jasné i jásavé odstíny, v nichž básník uplatnil (jako například v *Písni svatební*) své suverénní zvládnutí písňové formy: *Slyš skřivánka – jak zvučně zpívá, / ó slyš, ó slyš! / to z nebe hlahol zvonků splývá / k nám blíž, k nám blíž! // Svatebních zvonků hlaholení / v ten jas, v ten jas, / jak slunka pruh ve zlato mění / tvůj vlas, tvůj vlas. // Jak stojíš v jeho záři zlaté / – ó stůj, ó stůj! –, / tys květ mi drahý tisíckrát, / dnes můj, dnes můj! // Hle, slunko noci do náruče jde v sklon, jde v sklon; – / slyš slavíka – tvé srdce tluče / jak on, jak on. –* Zvláštní postavení má ve sbírce hořká *Ukolébavka* dělnické matky, jedna ze silných autorových sociálních básní. Přešla sem z neúspěšné, na jevišti nerealizované, pouze v 16. ročníku Lumíra otištěné divadelní hry *Práce*, napsané v roce 1888.

5 ČESKÉ PÍSNĚ (1892)

Pomineme-li cenzurou zakázanou a netištěnou *Pohřební píseň na uvítání českým poslancům z Vídně*

roku 1880 (vyšla spolu s jinými, dříve nepublikovanými a rovněž autorem do Spisů básnických nepojatými politickými básněmi v Českých melodiích, vydaných v roce 1926 Ferdinandem Strejčkem), představují České písně nepochybně nejpřímější básníkovu reakci na politické poměry, především na takzvané punktace (tj. dohodu ve formě jednotlivých bodů, německy „punktů“), k níž dospěli zástupci rakouské vlády, české konzervativní šlechty, staročeků, německých liberálů z Čech a ústavověrné šlechty. Dohoda byla zveřejněna koncem ledna 1890. Postavila se proti ní radikálně jen mladočeská strana, která v ní upozorňovala na nebezpečí roztržení Čech na území německá a dvojazyčná. Jaký odpor vzbudily punktace u demokraticky smýšlejícího a svému vlasteneckému postoji od šedesátých let věrného Sládky, víme z jeho dopisů se Zeyerem. Už 1. února 1890 píše příteli: „S tím ‘českým’ vyrovnáním jsem celý omráčen... vidím kolem sebe lidi veselá a chodící jakoby nic, a tak si myslím, že jsem blázen, když je to na mně jako kámen... Svázali lid na rukou a na nohou, přišlo pět chlapů a prodalo jej. (Za českou stranu ve Vídni jednali dr. Rieger, dr. Mattuš, kníže Jiří Lobkowicz, hrabě Clam-Martinic a Antonín Zeithammer – pozn. vydavatele Sládkovy korespondence se Zeyerem.) Zacpali nám všem ústa a říkají, že mlčíme a že jsme tedy spokojeni – – Bojím se toho probuzení. Ať mi potom srdce pukne, napíšu si pro sebe knížku českých básní, jen pro sebe, abych věděl aspoň sám, že všechno v Čechách nemlčelo.“ – Taková byla osobní motivace této Sládkovy sbírky. V Lumíru 1891 z ní vyšly první dvě, v následujícím ročníku dalších šest ukázek. Knižně vyšla až dva roky po událostech, které k ní zavdaly podnět (1892). V prvním vydání obsahovala jen patnáct čísel (*Svatý kraj, Osmý listo-*

pad, Na hrobech české slávy, Ó, slunce vyjde zas!, Nejsme sami, Tak zle není, Čeští hoši, Byli jsme a budem, Mladé chase, Hoj, vy naši páni šlechtici!, Kovář, Bratři, dále!, Zdravice, Svatý Václave!, Modlitba). Teprve ve druhém vydání (1901) byla rozšířena a svou konečnou podobu získala ve Spisech básnických 1907.

Dnes už se těžko vžíváme do atmosféry, v níž mohl ve Sládkových básních znovu ožít ruchovský patos vlasteneckých proklamací a výzev. Oslovuji nás spíše ty, v nichž nalezla myšlenka národní nepoddajnosti svůj trvaleji platný, zásluhou Sládkova umění novými významy v nových situacích se rozeznávající výraz (*Nejsme sami, Tak zle není, Byli jsme a budem, Kovář*). Připomeňme si alespoň jednu z nich, naléhající na nás v básni *Byli jsme a budem* už samotnou instrumentací hlásek: *Prapory jsou zdrány, / krov je hříčkou hromu, / přec jen zbudem pány / my ve vlastním domu*.

Ve srovnání s pozdějšími populárními Čechovými Písněmi otrocka měly Sládkovy České písně menší odezvu. Pobízely „k odvaze, boji a vytrvalosti v zápasu o jazyk a národnost“, jak napsal Jan Hejny ve *Vlasti* 1892, často však za cenu frázovitě všeobecnosti, jejíž působivost se časem vyčerpala. Uvedený kritik jim neopomněl se zjevnou zaujatostí vytknout, že se „ve víře otců“ dovolávaly korouhve Husovy a Žižkovy. – O Starosvětských písničkách a jiných písních, Směsce a zároveň o Českých písních referoval povšechně ještě František Zákřejs v *Osvětě* 1893, jemuž zase scházel v připomínkách slavné minulosti národa Karel IV. a Jiří Poděbradský. – Abstraktní vlastenectví Českých písní postavil proti spontánní subjektivnosti Českých znělek Emanuel Chalupný (1916). „Ryze sládkovskou lapidárnost a drtivou úsečnost“ přiznal jen některým z nich (*Kovář*); živý ohlas zaznamenal přesto i u několika

dalších, později do sbírky pojatých básní, například *Zas jednou svoji*, napsané po prohlášení stanného práva nad Prahou v roce 1897. – Obliby i zhudebnění se dočkaly Sládkovy písně sokolské; přiřazeny v druhém vydání dodatečně k původnímu nerozsáhlému celku sbírky vyšly ve Spisech básnických.

V básnické tvorbě, která kulminovala v knize *Sluncem a stínem* (1887), převažovala při vši tematické a žánrové různorodosti, již postupně přibývalo, subjektivní motivace. Následující dvě sbírky poezie dětské, *Zlatý máj* (1887) a *Skřiváncí písně* (1888), k nimž o něco později přibýly ještě *Zvony a zvonky* (1894), a především pak sbírka *Selské písně a České znělky* (1890) ráz autorovy tvorby výrazně pozměnily. Posílily v ní nebyvalou měrou stylizaci objektivizační. Přináleží k ní obě sbírky ohlasové, v nichž se chtěl básník – podle jeho vlastních slov – „přiblížit opět české národní písni a tónu Františka Ladislava Čelakovského“. Patří sem též vlasteneckým patosem prodchnuté *České písně*. Za pozdní návrat k venkovským motivům a k ohlasovým popěvkům můžeme považovat ještě *Nové selské písně* (1909). Jedinečným způsobem vyvrcholila tato objektivizační linie v *Písních smutečných* (1901), přiřazených zprvu přímo k třetímu vydání *Selských písní*. Avšak právě u nich je možné pozorovat, jak je i toto období vypjaté vůle po básnickém vyjádření postojů nadosobně platných protkáno autorovou předchozí lyrickou zkušeností. Na její polohy intimní, reflexivní a meditativní navázaly s plnou silou Sládkovy pozdní sbírky *V zimním slunci* (1897), *Za soumraku* (ve Spisech básnických 1907) a *Lethe* a jiné básně (ve *Dvou knihách veršů*, 1909).

Stranou zůstaly v naší edici z pochopitelných důvodů všechny tři knihy poezie dětské. Ta byla tradičně vydávána odděleně a vycházela poměrně

často (v nových edicích, někdy též v písňových úpravách s hudebním doprovodem, v různě koncipovaných výběrech i jako mimočítanková četba). Je to samostatná, byť mnoha pouty s poetikou ostatní autorovy tvorby spjatá oblast. Na její přínos, kterým daleko překonala didaktické pojetí veršů pro děti u Karla Vinařického a Františka Douchy, zde můžeme jen obecně poukázat. Soustavněji se zabýval Sládkovou tvorbou určenou dětským čtenářům například František Tenčík v ročence *Chudým dětem* (1946). Do vývoje novodové české poezie pro děti zařadily Sládkův zakladatelský počín studie Vladimíra Nezkusila, Otakara Chaloupky aj. Kritika Sládkových veršů pro děti se vcelku shodla na tom, co se v nich dětskému vnímání – zvláště v první z připomenutých sbírek – vzdalovalo (knižností výrazu a básnickými licencemi, nadměrnou reflexivností nebo poučující tendencí), a co naopak zůstává jejich silou: schopnost ztotožnit se s důvěrným vztahem dítěte k okolnímu světu a teprve na tomto základě jej obohacovat a rozvíjet – hravostí představ, oproštěným a přitom svěžím pojmenováním, zpěvností a rytmickou účinností veršů, blízkých při vši kultivovanosti lidové písní či říkadlu.

M. J.

LITERATURA

- ČAPEK, J. B.: Forma a výraz v poezii J. V. Sládka, *Časopis Českého muzea* 1932; Sociální motivy v poezii S., *Doba* 1, 1945/47; Básník srdce, myšlenky a vůle, *Naše doba* 52, 1945/46; Básnická osobnost J. V. S., in: *Záření ducha a slova*, Praha 1948.
- ČERVENKA, M.: Die Semantik des Metrums im Werk vom J. V. S., in: *Wiener slawistischer Almanach Band 8*, 1981; Sémantika metra v poezii lumírovců, in: *Slowiańska metryka porównawcza III.*, Warszawa 1988; o sbírkách *Jiskry na moři, Sluncem a stínem, Selské písně a České znělky*, V zimním slunci – in: *Slovník básnických knih*, Praha 1990; *Fikční světy lyriky*, Praha 2003.
- DYK, V.: J. V. S., nekrolog, *Lumír* 15, 1911/12, č. 10.
- HORA, J.: Dvacet let od smrti J. V. S., *České slovo* 28. 6. 1932 -> *Poezie a život*, Praha 1959.
- HOSTINSKÝ, O.: *Osvěta* 1880, s. 83 -> *Studie a kritiky*, Praha 1974.
- HRUBÍN, Fr.: J. V. S., *Básně, edice a doslov*, Praha 1954.
- CHALUPNÝ, E.: J. V. S. a lumírovská doba české literatury, Praha 1916.
- CHUDÝM DĚTEM, sborník (ročenka č. 56, Brno 1946) s příspěvky: V. Stupka, J. V. S. – básník sociální vnímavosti; Fr. Tenčík, J. V. S. dětem; J. Zahradníček, Nad knihami J. V. S. (báseň); A. Grund, J. V. S. časový a nadčasový; F. Strejček, J. V. S. ruchovcem i lumírovcem; J. Hrabák, Poznámky o S. verši a strofice; A. Vyskočil, Na okraji S. sebraného díla; I. Liškutín, „Čihař smrt“ v básnickém díle J. V. S.; A. Kellnerová, Náboženská lyrika J. V. S.; K. Štěpaník, Sládkova Antologie z amerických i britských básníků; J. Plavec, J. V. S. a čeští skladatelé; J. Kanyza, Básník a šlechtic; E. Vyskoči-

- lová, Několik vzpomínek na Marii a Helenu Sládkovou; Několik listů z paměti S. vrstevníka.
- JANÁČKOVÁ, J.: Uzdy démonům, in J. V. S.: Tiché hovory, s. 211–225, Kalendárium tamtéž s. 231–283, Praha 1989; Moje Amerika, edice s komentářem, Praha 1998.
- JANKOVIČ, M.: J. V. S., Praha 1963; Básník účinné prostoty, in: J. V. S.: Sluncem a stínem a jiné básně, Praha 1972, s. 262–280; uspořádání výboru Polní cestou, Praha 1971.
- JELÍNEK, H.: J. V. S., Lumír 63, 1937, s. 461n.
- JIRÁT, V.: Sládek, in Uprostřed století, Praha 1948 [1942], též in Duch a tvar, Praha 1967, s. 166–199.
- KLÁŠTERSKÝ, A.: J. V. S., jeho život, lit. dílo a bibliografie, Praha 1922.
- KRÁSNOHORSKÁ, E.: o Básních v Ženských listech 1875, s. 106; in Obraz novějšího básnictví českého, Časopis Českého muzea 1877, s. 66 a 296 -> Výbor z díla 2, Praha 1956; České básnictví posledních dvou desetiletí, Osvěta 1896, s. 396–410 -> Výbor z díla 2, Praha 1956..
- MÁCHAL, J.: Boje o nové směry v české literatuře, Praha 1926.
- MUKAŘOVSKÝ, J.: Detail jako základní sémantická jednotka v lidovém umění, in: Studie z estetiky, Praha 1966 [1942]; Obecné zásady a vývoj novočeského verše, in: Studie z poetiky, Praha 1982, [1934]; Sládek, in: O motorickém dění v poezii, Praha 1985, s. 58–60.
- NERUDA, J.: Básně, Národní listy 26. 3. 1875 -> Literatura 2, Praha 1961; Jiskry na moři, Národní listy 5. 11. 1879 -> Literatura 3, Praha 1966; o sbírce Světlou stopou v Osvětě 1881, s. 273–275 -> Literatura 3, Praha 1966; o sbírce Světlou stopou též Humoristické listy 22. 1. 1881 -> Podobizny 1, Praha 1951; ref. Na prahu ráje, Národní listy 17. 3. 1883 -> Literatura 3, Praha 1966; ref. Sluncem a stínem, Národní listy 17. 11. 1787 -> Literatura 3, 1966.
- NOVÁK, A.: J. V. S. (psáno k úmrtí básníkovu), in: Myšlenky a spisovatelé, Otto 1914; Dvě kapitoly psané na okraji Sládkovy poezie, Topičův sborník 2, 1914/15, Sládkovo drama milostné, Lumír 1925, obojí in: Nosiči pochodní, Praha 1928; J. V. S. Praha 1920; Básník země, Lidové noviny 27. 10. 1925; Veliký lyrik, Lidové noviny 28. 6. 1932; J. V. S. K čtvrtstoletí od jeho smrti. Lidové noviny 26. 6. 1937a; Doslov ke knize Selské písně a České znělky, Praha 1937b; Ruchovci a lumírovci v boji proti křivdě a za právo, Praha 1938.
- PALIVEC, J.: Poezie stále budoucí, Host do domu 1967, č. 6. -> též ve stejnojmenné publikaci, České Budějovice 1968.
- PEŠAT, Z.: J. V. S. heslo pro Lexikon české literatury IV, rkp. Zde je mj. uvedena podrobná bibliografie dobového ohlasu jednotlivých básnických sbírek, který ve výkladu připomínám; Místo Sládkova Lumíru v rozvoji české literatury i ve sporech devadesátých let, in: Tři podoby literární vědy, 1998 [1988] a; Česká moderna, in: Tři podoby literární vědy, 1998 [1988] b.
- POLÁK, J.: J. V. S., básník domova, Praha 1945; Americká cesta J. V. S., Praha 1966; J. V. S., Život a tvorba, Praha 1984.
- POLÁK, K.: S. místo v české literatuře, Česká literatura 1957, č. 2.
- PRAŽÁK, A.: K 60. narozeninám J. V. S., Zvon 1906, s. 84, 98, 120, 135; Za J. V. S., Zlatá Praha 1912, s. 530–531; K stému výročí J. V. S., Moravská Ostrava – Vítkovice 1946.
- PUTNA, M. C.: J. V. S. in: Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918, Praha 1998.
- STREJČEK, F.: edice J. V. S., Americké obrázky a jiná

próza I, II, s úvodem F. S., se S. autobiografickými
črtami a s jeho korespondencí s J. Čelakovským,
Praha 1914; Lumírovci a jejich boje kolem roku
1880, Praha 1915; J. V. S., Jak žil, pracoval a trpěl,
Praha 1948 [1916]; J. V. S. v Selských písních,
Česká literatura 1956, č. 2.

ŠALDA, F. X.: Překlad v národní literatuře (o Staro-
světských písničkách a Směsce), Literární
listy 1893 → Kritické projevy 1, Praha 1949; o sbír-
ce V zimním slunci, Literární listy 1896/97 → Kri-
tické projevy 9, Praha 1954; Tři smrti (Winter,
Schwaiger, Sládek), Novina 5, 1911/12 (Kritické
projevy 9, Praha 1954; Dva básnické osudy:
J. V. Sládek a J. Vrchlický, Šaldův zápisník IV,
1931/32.

THOMAYER, J.: Několik vzpomínek na J. V. S., Zlatá
Praha 30, 1912/13.

VÁCLAVEK, B.: Lidová slovesnost v českém vývoji
literárním, Praha 1940.

VRCHLICKÝ, J.: o S. první sbírce Básně, Lumír 1875,
s. 184; J. V. Sládka Spisy básnické, Národní listy
24. 10. 1907.

VYSKOČIL, A.: J. V. S. 1912–1922, Česká revue 1922;
Český žák Ameriky, Národ 1918, in: Básníková
cesta, Praha 1927 (s titulem S. americká pouť);
Sládkův hrdina, Akord 12, 1945/46; Sládkovy
písně smuteční, in Znamení u cest, Brno 1947;
editor Sládkova básnického díla (podle vlastního
uspořádání), Praha 1941 a 1945/46.

Přátelské dopisy J. V. Sládka G. A. Vostrému z let
1867–1892, Literární archiv sv. 7, Praha 1972.

Vzájemná korespondence Sládek – Zeyer, ed. J. Š.
Kvapil, Praha 1957.

Z ostatních pramenů:

BARTOŠ, Fr.: Národní písně moravské, Praha 1901;
Sto lidových písní československých s rozboru
a výklady, Praha 1903.

Databáze veršových forem české poezie 1795–1825
(M. Červenka – K. Sgallová), Ústav pro českou
literaturu, in progress.

ERBEN, K. J.: Prostonárodní české písně a říkadla
(s oddílem Písně pohřební), Praha 1864.

KOMENSKÝ, J. A.: Duchovní písně, k vyd. připravil
a úvodem opatřil A. Škarka, Praha 1952.

Kvítko náhrobní. Sebral F. W. N(ovotný), Jindřichův
Hradec 1848.

Láska a smrt. Výbor lidové poezie, uspořádali
Fr. Halas a Vl. Holan, doslov J. Opelík, Praha
1984.

Náhrobní nápisy. Výbor ze sbírky A. Šorma, Týn
n. Vltavou 1939.

Písně chval božských, oddíl Písně pohřební, Šamotuly
1561.

NOVÁK, A.: Básnictví lidové, in: Dějiny českého
písemnictví, Praha 1994 [1934].

Růže, kterouž smrt zavřela. Výbor z české poezie
barokní doby, ed. a předmluva Z. Tiché, Praha
1970.

RYBA, J. J.: Písně pohřební, Praha 1805.

SUŠIL, Fr.: Moravské národní písně (oddíl Posvát-
né), 4. vyd. Praha 1951 [1835].

VÁCLAVEK, B.: Lidová slovesnost v českém vývoji
literárním, Praha 1940.

VAŠICA, J.: České literární baroko, Praha 1938; edi-
tor publikace Smrti tanec, Praha 1941; ed. Písně
o čtyřech posledních věcech člověka, Praha 1944.

M. J.

Tímto svazkem pokračujeme v třídílné edici díla Josefa Václava Sládka, která obsáhne kromě knih dětských veršů a ohlasové poezie celé autorovo básnické dílo. Náš svazek *Básně II* obsahuje sbírky *Ze života*, *Sluncem a stínem*, *Selské písně a České znělky*, *Jiné písně a České písně*.

Roku 1907 vydal Jan Otto dvousvazkový soubor Sládkových *Spisů básnických*, které pro jeho nakladatelství připravil sám básník. Otto je později, již po autorově smrti, vydal roku 1926 v reedici podruhé a z téže sazby.

Se záměrem vytvořit novou koncepci Sládkovy básnické tvorby představil Albert Vyskočil v letech 1945–46 pětisvazkové *Básnické dílo J. V. Sládka* (Píseň života, Obrazy, Na prahu ráje, Domov a básnické překlady Z cizích luhů), vydané v Melantrichu. Protože však toto vydání je zcela poplatné editorovu subjektivnímu pojetí Sládkova díla (zejména problematické zásahy do samé struktury autorových sbírek i do jejich textu), podrobně se jím v edičních poznámkách při popisu jednotlivých vydání Sládkových sbírek nezabýváme.

Při přípravě naší edice Sládkova souborného básnického díla, v pořadí již čtvrté, jsme se řídili zásadami vyloženými v prvním svazku (*Básně I*, 2004), které zde stručně zmiňujeme:

Východiskem tohoto vydání byly Sládkovy *Spisy básnické* (1907), a to nejen v uspořádání a podobě jednotlivých sbírek, ale i ve volbě základního textu; ten jsme porovnali se zněním všech předcházejících vydání, a pokud jednotlivé básně vyšly také v časopisech, tedy i s těmito otisky. V edičních poznámkách

ke každé ze Sládkových básnických knih uvádíme informace o její genezi (soupis časopiseckých otisků básní, počet a popis jednotlivých vydání) a dále zachycujeme ve výběru vývojové proměny textu, které zároveň dokládají hlavní typy autorových zásahů při práci s textem; postupujeme chronologicky od znění naší edice ke zněním starším. Na závěr uvádíme texty básní otištěné jen v prvním vydání.

1 ZE ŽIVOTA

V r. 1884 vydal Sládek svou další knížku veršů *Ze života* (s podtitulem *Básně J. V. Sládka*) v nakladatelství Ed. Valečky jako 13. číslo knižnice Poetické besedy, kterou řídil Jan Neruda; závěrem byl připojen autorův medailon se stručným přehledem jeho literární činnosti původní, překladatelské i redakční. Podruhé a v reedici potřetí vyšla sbírka v prvním svazku autorových *Spisů básnických* (Jan Otto 1907, 1926). Počtvrté a popáté ji zařadil Albert Vyskočil do prvního dílu *Básnického díla J. V. Sládka* (*Píseň života*, 1941, 1945). Z celkového počtu 57 čísel definitivního vydání otiskl editor pod názvem *Ze života* (1884) pouze 24 básní (*Vítězslavu Hálkovi*, *Přání*, *Žena*, *Noční jízda*, *V zimní noci*, *Bílé hvězdy*, *Jaro*, *Křížek*, *Nad starou písní*, *Štípková ráže*, *Myšlenka*, *Co nesmrtelno*, *Krásá*, *In morte juventus*, *Vzpomínka*, *Jaro v zimě*, *Norci*, *Bůh*, *Smrt*, *Beze smrti*, *Juliu Zeyerovi*, *Povzbuzení*, *Jak motýli*, *Básník a svět*) a k nim připojil ještě dva tituly ze sbírky *Na prahu ráje* (*Sfinx* a *Borovice*); zbylé básně pak začlenil do druhého (*Obrazy*) a čtvrtého dílu (*Domov*) této edice. Naše vydání je šesté.

V prvním vydání byla sbírka uvedena dedikací *Drahé památce Vítězslava Háška připisují tyto básně*

J. V. S.; třem číslovaným oddílům, z nichž druhý nesl ještě název *Pro dítky a velké děti*, předcházela báseň *Vítězslavu Hálkovi*. Z 50 titulů knihy otiskl Sládek většinu (29) v průběhu let 1879–1884 v Lumíru (roč. 7, 1879: *Píseň – Jak hrdlička, Přání, Volnost*; 9, 1881: *Nad starou písní, In morte juvenus, Večerní obraz, Vidění svatého Kiéran-Killa*; 10, 1882: *Jaro v zimě, Co nesmrtelno*; 11, 1883: *Bába se modlí, Koleda – Sotva se ráno rozbřesko, Ježíšek budoucnosti, Sněhurky, Křížek, Vzpomínka, Básník a svět, Povzbuzení, Kantor, Šípková růže, Beze smrti, Žena, Král Otakar, Příšerná loď, O Vánocích*; 12, 1884: *Jak motýli*), v Květech (4, 1882: *Harun-al-Rašid*; 5, 1883: *Bůh, Norci, Smrt*) a v Národních listech (12, 1880: *Karlu Sladkovskému*).

Jádro sbírky tvořily básně přeжатé z časopisů. Sládkovy zásahy při jejich začlenění do nového kontextu nebyly nijak nápadné. Pouze u dvou opravil titul (*Píseň lidu* m. *Píseň, Cikánské děvče* m. *O Vánocích*), do podtitulu *In morte juvenus* připsal iniciály E. Z. a roze-psal dedikaci v podtitulu básně *Básník a svět* (*Juliu Zeyerovi* m. J. Z.). Ostatní změny se týkaly především užších slovních náhrad a interpunkce.

V definitivním druhém vydání (1907) zasáhl Sládek výrazně do kompozice sbírky: zrušil členění do tří oddílů a počet titulů zvýšil na 57; devět básní zčásti přesunul do sbírek dětských veršů (*Kalina, Vlaštovka zpívá, Makovička, Hvězdy, Jablička, Oblaka, Ptáče, Co mně nadělil Ježíšek, Dítě se modlí*), počet však doplnil osmi básněmi, které vybral ze starších ročníků Lumíra (roč. 9, 1881: *Rekové dějin, Myšlenka, Boleslav Jablonský*; 11, 1883: *Alois V. Šmilovský*; 12, 1884: *Bílé hvězdy, Za Václavem Benešem Třebízským*; 13, 1885: *Píseň o naší práci*; 14, 1886: *Jaro*), a osmi dosud nepublikovanými (*Mrtvá země, Píseň otroků, Není-li pomoci, Hlavy vzhůru, Nemluvte o luze, O samotě, Noční jízda, Juliu Zeyerovi*). Tím do značné míry změ-

nil profil celé sbírky. K drobnějším změnám patřilo jednak zestručnění, jednak doplnění některých pří-pisků: zkrácení původní dedikace knihy (*Drahé památce Vítězslava Háška připisují tyto básně. J. V. S.*), podtitulů básní *Boleslav Jablonský* (*Zemřel 27. února 1881*) a *Alois V. Šmilovský* (*Český spisovatel, zemřel 20. června 1883*), dále rozepsání iniciál (E. Z.) v podtitulu *In morte juvenus*, připsání názvu *Rodné mluvě* namísto tří teček, zrušení datace za básní *Vítězslavu Hálkovi* (*V prosinci 1882*) a naopak doplnění data pří-telova umrtí k básni *Za Václavem Benešem Třebízským*.

Z textových výměn se rozsáhlejší nebo závažnější dotkly tři čísel: v básni *Vítězslavu Hálkovi* nahradil Sládek třemi verši (v. 20–22) původní pětiveršovou strofu, v básni *V zimní noci* škrtl čtyři poslední čtyř-veršové strofy a řadou změn prošla také báseň *Básník a svět*.

Z vývojových proměn textu:

- 19 *Vítězslavu Hálkovi*, v. 20–22: Ty dvě... [až] ... tak měkký – – (2)] Tvůj klučina – tof už je hošík z něho, / on neví, jak jsi stál mu při kolébce, / – nuž, polibil jsem, pohladil ho hebce, / když maní potkav jej po mnohém roku / jsem poznal ho, jen po Tvém věrném oku! (1). –
- 24 *Rekové dějin*, v. 8–12: Jich tvrdé stopy... [až] ... beznaděje (2)] Jich velké stopy tvoří lidské děje, / dokavad dějem lidstva nezve se / cesta, již každá krůpěj krve spěje / žebráka tělem, dokud nevznese / v podnoží se bezcitu a beznaděje (č). –
- 26 *Král Otakar*, v. 40–41: Ó pozdě lidu vzpomínáš... [až] ... z bojiště jedou. (2, 1)] Ó pozdě, pozdě vzpomínáš, králi! – / To ti tvoji čeští páni z bojiště jedou! (č). –
- 36 *Příšerná loď*, v. 16: na nikoho nepohled (2, 1)] ani neotevřel ret (č). –

- 49 *Žena*, v. 15: já měla pro vše žert, a ty jsi byl muž hrdý (2, 1)] já měla pro vše žert, a tys byl na stesk hrdý (č). –
- 52 *V zimní noci*, za v. 44 eliminováno: Ó noci, z tvého nitra / se mladý noří den, / – leč kdyby jenom zítra / nevyšlo slunce ven. // A napozejtří zase, / pak týden, rok a dva / nevyšlo slunce v jase / a země byla tvá! // Tvá země byla, noci! / tvá celá krátký čas, / a lidský bez pomoci / se k hvězdám zvedal hlas. – // Ó noci, jak jdeš tiše, / ve stínu křídel tvých / jak ve své vřavě, pýše / ten lidský svět by ztich! (1). –
- 59 *Bába se modlí*, v. 4: ba šveholem v své první jarní sloce (2)] ba písenkou, až zjara zaštěboce (1, č). –
- 68 *Nad starou písní*, v. 7: zpěvákův je pravnuke stár (2, 1)] otec v hrobě, vnuk je stár (č). –
- 72 *Krásá*, v. 21: Ty cizí Neznámo, jež ve svém vznětu (2)] Ty cizá krásá, která ve svém vznětu (1). –
- 78 *Smrt*, v. 7–8: a byl i v snu to pohled velkolepý: / ta Smrt, ti lidé, slunce jak se kloní (č)] a byl i v snu to pohled velkolepý, / ta Smrt, ti lidé, slunce jak se kloní (2, 1). –
- 81 *Povzbuzení*, v. 4: zítra zítřkem nech (2)] zejtra zejtkem nech (1, č). –
- 91 *Básník a svět*, v. 2–6: jeť píseň... [až] ... své žaly, (2)] jak o každém to platí, / jenž bohat, jiným rozdává / a máloco má bráti. // A boháč, věřte, básník jest, / a třeba jste se smáli: (1, č); v. 13–14: Je shledal v žití výšinách / i v smrti tmavém lúně; – (2)] A rád je všechny rozdává, / – ba že až na to stůně! (1, č); v. 127–128: jak proti němu ve svých snech / – ten básník jest tak malý (2, 1)] jak ve slovech i hvězdných snech / – on proti vám tak malý (č).

Básně otištěné pouze v 1. vydání sbírky (1884)

KALINA

Kalina, květina
smutná, tmavolistá,
v skalné rokli vypíná se
do oblohy čista.

Kalina, sněžina
květem obalená,
jako pod ní jarní voda
bíle rozpěněná.

Ve květu, v podlétu,
v zimě stojí sama,
ráda by si promluvila
s vodou, s hvězdičkama.

Kalina, květina
sama v rokli stojí,
do oblohy nedosáhne,
do vody se bojí.

Jen někdy večerem
hvězda dolů slítne;
než zapadne do té vody,
v kalině se chytne. –

VLAŠŤOVKA ZPÍVÁ

Vlašťovička šveholí. –
Kdo jí z lidí rozumí?
poslouchá ji kdokoli
pod střechou i na poli,

ale nikdo neumí
říci, co ta vlašfovička zpívá.

Vlašfovička zapěla:
(Děcko slouchá pod krovem.)
„Kamže bych se poděla,
kdybych letět musela
ven v lijáku takovém!”

(Poslouchá děcko, jak vlašfovka zpívá.)

Slyšela ji mláďata,
vystřčila krčky ven,
potom křídla pernatá;
matka kárá písklata:
„To dnes pro vás psotný den.”

(To jim ta vlašfovička jistě zpívá.)

„Co vás, děti, napadá?
z domu dnes; – ni na chvílku!
mokrý dvůr i zahrada,
viděla bych nerada
urousanou košilku.”

(To jim ta moudrá vlašfovička zpívá.)

„Že už máte zase hlad?
vy nemáte nikdy dost,
dnes už nevím, co vám dát,
– a teď hajdy, děti, spat!
je s vámi jen samá zlost!”

(To jim ta vlašfovička stále zpívá.)

Vtom prokmitnul mrakem jas;
vlašfovička zpívá dál:
„Bude, dítky, krásný čas,
odletím a přijdu zas –
kdo by to byl předvídal,
své zlatoušky že nakrším!” – tak zpívá.

Vlašfovička šveholí –
matka volá k večeri,
dítě k ní se batolí;
– ať to bylo kdekoli –
nikdo děcku nevěří,
že rozumělo, vlašfovka co zpívá...

MAKOVIČKA

Hlavička drobná, malá, tvrdá, rusá,
a oči jako rosa na modráku,
a tolik velikého štěstí v zraku,
jak do jablíčka červeného kusá.

A do taktu si přitom nožkou dusá –
ba jadérka by nedopřála ptáku! –
a co ti zbývá, táto, ubožáku,
než líbat ji, jak špoulí se ta pusa!

„Dej hubičku,” – a makovička zvedá
už tvář; leč dříve do kapes ti sahá.
„Dnes nic už pro tebe tam není, drahá!”

A dítě cupne nožkou; – pryč ti běží.
„Dáš hubičku?” a udržíš ji stěží,
jak v náručí ti volá: „Nedá, nedá!”

HVĚZDY

Na nebi tolik hvězdiček
se mihotá a svítá!
matička nám povídává,
že jich nikdo nespočítá.

Jich počtu neví andělé,
což teprv někdo z lidí!
ale Kdos tam nad hvězdami
do jedinké že je vidí.

Tu, která jako diamant,
i onu, která bledne –
velké, malé, On je řídí,
nepohřeší ani jedné.

A my s tou chudou matičkou
jsme chudé čtyři děti:
jak to u nás bývá, nechce
nikdo z lidí rozuměti.

Jsme čtyři děti maličké,
a chudé, my to víme –
Tomu však, jenž hvězdy hlídá,
také my se neztratíme.

J A B L Í Č K A

Jablíčka zrajou na stromech,
slunéčko do nich pálí –
až jedno spadne, chytnu je,
nežli se zakutálí.

Spadlo jablíčko červené,
jedno, druhé a třetí,
všecky jsem chytla, jako když
kocourek za myškou letí.

To jedno sobě uschovám:
hladu se nemusím bát!
s jablíčkem druhým bratříček
v kolébce bude si hrátí.

A třetí? – S bleďoučkým děťátkem
k nám bledá chodívá žena:
dám-li mu jablíčko, snad se též
robátko začervená.

O B L A K A

Po nebi plují oblaka
růžová, zlatá a šedá,
toť zrovna, jak sbor andělů
když křídla k nebesům zvedá.

Po nebi plují vysoko
a jeden za druhým táhne,
kde v suchopáru jaký květ,
on jistě za nimi přáhne.

Oblaka plují vysoko,
však líto jim květu, jak vadne, –
a do kališku květiny
dešťová krůpěje padne.

My děti jsme jak ty květiny
a věříme, že je to snáze,
když anděl boží zastaví
u nás na té své dráze.

On letí vysoko nad zemí
a k lidem dívá se dolů,
kdo vesel, s tím se raduje,
a zapláče s tím, kdo v bolu.

A je-li ti teskno, dítě mé,
jen modli se, vroucně se modli!
jak letí anděl přes tu zem,
on jistě u tebe prodlí!

PTÁČE

Na dva drátky uzamčené
v naší kleci ptáče zpívá,
chvilku zmlkne – ven se dívá,
kde to zlaté slunko hřeje,
poskočí si, znovu píše,
a mně zdá se nejináče,
než že pláče!

V zahradě nám višně zrají,
na větvičce ptáček sedí:
ptáci lidem nepovědí,
co to sobě povídají; –
žeť se ti dva ptáci ptají:
„Jak se daří?“ – A ten z klece
dí: „Zde je to smutné přece!

Celý den a celé noci
na bidélku bez ustání,
– a ten den je k nepřechkání!
Za dne soudruh nepřilítne,
v noci hvězda nezakmitne:
o tom slunci, země krásě
mně jen zdá se!”

Venku svítí slunce zlaté,
po zahradě větrík věje,
ptáče zmlklo – druhé píše:
„Pusťte je, vždyť zrovna prosí,
napije se slunce, rosy –
pusťte je, vždyť je to bolí,
– ať si se mnou zašveholí!”

CO MNĚ NADĚLIL JEŽÍŠEK

My měli strůmek vánoční,
jak vy jste měli ho všudy; –
kdo neměl, je z duše ubohý,
nebo tak opravdu chudý.

My měli na něm všelicos
pro matku, dítě i služku,
a pro mne také dali tam:
punčochy – sáček a tužku.

Ženě a děcku byste vy
snášeli drahokamy;
však víte, – ony co dávají,
že dáváte si sami!

Až na ty ruce znavené,
jak po práci do noci plete,
ten pohled od ní upřímný,
a úsměv od dítěte.

A když tak všichni usnuli,
matka, dítě i služka,
– tu stromkem jak by vítr hnul,
a ruměnit začala tužka!

A Ježíšek, rozdav ve světě
už vše, co v zlaté měl míse,
mi začal klepat na srdce:
– „Nuž rychle, otevři se!“

Zbylo mu toho pramálo;
jen tak, co nechtěli vzíti:
z oříšku kousek pozlátka,
a lupínek sněžného kvítí. –

A v srdci začalo květů růst,
a ptáků, jako by tálo –
knihy by jimi naplnil,
však v tužce zbylo jich málo.

Chci, musím se s vámi rozdělit,
jsemť básník – a není to houska!
a zbyl-li tam zlatý oříšek,
je váš – ať dobře se louská!

DÍTĚ SE MODLÍ

Rozžat byl strůmek, bílý od cukroví,
a zajíčkové tu a myšky, kvítí,
a oříšky, a hvězda na ně svítí,
jak v lese hvězda v posněžené křoví.

A děcko tají dech; leč zrakem loví
už zajíčka, jak šlo by o to žítí,
však nesmí ani myšky polapiti,
dokud se nepomodlí k Ježíškovi.

A kleká, samo jako andělíček,
a modlí se: „Ty Ježíšku můj milý –“
však prsty chvějí se mu u ručiček,

jak modlí se a zas neví co říci; –
– a oči zrovna jako by se vpily
tam, kde ta panna visí na větvi.

2 SLUNCEM A STÍNEM

V r. 1887 vyšla Sládkova sbírka *Sluncem a stínem* (podtitul: *Básně Josefa V. Sládka*) jako 52. číslo knižnice Salonní bibliotéka, kterou řídil Ferdinand Schulz. Knížku vydalo nakladatelství Jana Otty, právě tak jako její druhé a v reedici i třetí vydání, obě jako součást prvního dílu Sládkových *Spisů básnických* (1907, 1926). Čtvrté a páté vydání připravil Albert Vyskočil pro první svazek *Básnického díla J. V. Sládka* (*Píseň života*, 1941, 1945). Podržel název sbírky (*Sluncem a stínem*, 1887) a zachoval i její rozčlenění na tři části; první přejal v obsahové úplnosti (škrtl pouze název oddílu *Písně*), ale do dalších dvou zasáhl radikálně: ze druhé, jejíž titul pozměnil (*Znělky Jaroslavu Vrchlickému m. Znělky*), vyloučil *Čtyři české znělky* a oddíl rozšířil o 16 čísel, přejatých z původního třetího oddílu (*Jiné básně*) této Sládkovy sbírky, třebaže svou formou neodpovídaly útvaru sonetu (*V lese, U bran štěstí, Hvězdy, Nic nechci víc, Jaro, Ve hvězděné výši, Svě dcerušce, Když jí bylo šest let, Mezi květy, Úsměv, Heleně, Večer, Svě spící ženě, Vítř v listopadu, V nočním tichu, Na podzim, Matce Zemi*); třetí Sládkův oddíl *Jiné básně* zrušil a místo něj dosadil pod názvem *Jiné písně* torzo stejnojmenného závěrečného cyklu (14 čísel z 22) ze Sládkovy ohlasové sbírky *Starosvětské písničky a Jiné písně* z r. 1891 (*Máme se rádi, Tys jako nebe snívá, Vzpomínka, Až přejde den, Slyš moře, Sen, Když květy vadnou, V mé duše hlubiny, Já v snách tě viděl, Ó, kde jen vidím růži –, Tak spolu jsme stáli, Loďka, Těm, kteří truchlí, Úsměvy*). Př

tomto uspořádání ponechal editor stranou řadu básní (ze sbírky Sluncem a stínem 22, z Jiných písní 8), které pak zařadil porůznu do dalších svazků své edice. Vytvořením nových uskupení, neodůvodněným a matoucím, porušil Vyskočil původní ráz obou celků, sbírky Sluncem a stínem i cyklu Jiných písní. Naše vydání je šesté.

Ke každé ze tří číslovaných částí sbírky vepsal Sládek dedikaci: I. *Písně (Své sestře Anně Veselé)*, II. *Znělky (Jaroslavu Vrchlickému)*, III. *Jiné básně (Svému bratru Václavovi)*. Ze 74 titulů prvního vydání knihy (včetně 4 čísel uvedených pod názvem *Čtyři české znělky*) vyšlo 47 také časopisecky, a to v Květech (roč. 5, 1883: *Co volil bys?*, *Pod sněžným pláštěm*, *V noční tiši*), v Lumíru (12, 1884: *Kde je máma?*, *Zima, Jaro*; 13, 1885: *Sněženka*, *V proudu času*; 14, 1886: *Květině v prázdném pokoji*, *Pole*, *Píseň oráčova*, *Ledová královna*, *Život*, *Před branou ráje*, *Své dcerušce, když jí bylo šest let*, *Čtyři české znělky*, *Spasitel*, *Matce Zemi*, *Ve hvězdné výši*, *V listopadu*; 15, 1887: *Ve starém parku*, *Večer*, *Nic nechci víc*, *Mladé zpěvačce*, *Práce*, *V mé duši tisíc skřivánek*, *Kukačka volá doubravu*, *Když jsme prvně sami byli*, *Spala jsem a nespala*, *Dětem*, *Když tichá noc se na zem sklání*, *Když tak to bylo souzeno*, *Do dále, do daleka*, *Vy oči dávno zavřené*, *Zadul víchr na podhájí*, *Zas sladká vesna*, *Mé štěstí jako zlatý pták*, *Na úbělové čelo tvé*, *Buď svatý mír v tvých prsou...*, *Zas květy pučí na stromech*, *Na prsou svých nech snít mne zas*, *Mezi květy*, *Letní večer*) a ve Vesně (6, 1877: *České krajině*).

V prvním vydání došlo k lehké úpravě jednoho titulu (*Do dále, do daleka* m. ... *do daleka* –) a tří dedikací v podtitulu básní *Před branou ráje (Juliu Zeyerovi* m. J. Z.), *Mladé zpěvačce (Anně Veselé* m. A. V.) a *Matce Zemi* (+ *Janu Veselému* m. J. V...), případně k jejich

doplnění u básní *Ve starém parku (Marii Šťastné)* a *V listopadu (Juliu Zeyerovi)*; k básni *V noční tiši* připsal Sládek motto z Tennysona.

Úpravy textu (nejčastěji slovní náhrady a interpunkce), které Sládek realizoval převážně v básních přejatých z časopisů, nejsou nikterak významné; závažným v této fázi byl však zásah do podoby dvou čísel: škrtnutí desáté strofy v básni *Květině v prázdném pokoji* a přepracování básně *Pod sněžným pláštěm*, podle data časopiseckého otisku jedné z nejstarších básní sbírky.

Druhé vydání se uskutečnilo až r. 1907 při koncipování autorových Spisů básnických. Počet titulů vzrostl na 81: Sládek dva vypustil (*Nechod k nám a Tvůj obraz*), nově však zařadil čtyři časopisecky dosud netištěné (*Sladce dřimej*, *Tichounce*, *zličha*, *Jak slunce na ladech*, *U bran štěstí*) a dalších pět vyhledal ve starších ročnících Lumíra (13, 1885: *Adolfu Heydukovi*; 16, 1888: *Paprslek*, *Vidění*; 17, 1889: *Úsměv*, *Hvězdy*). Definitivní titul dostaly básně *Tvůj rušit mír – m. ... mír – nač bych to chtěl*, *Měkkýši* m. *Měkkejší* a *Heleně* m. *** (Na čele tvém je poklid sám...); z dedikace básně *Matce Zemi* vyškrtnl Sládek křížek u jména zemřelého Jana Veselého.

Z vývojových proměn textu:

- 102 *V mé duši tisíc skřivánek*, v. 12: dva slunka plné zraky! (2)] tak dva slunečné zraky! (1)] tak dva slunečné zraky. (č). –
- 107 *Na úbělové čelo tvé*, v. 9–10: Já k prsům svým tě přivinul, / jak, sám už nevím ani – (2, 1)] Já k prsoum svým tě přivinul: / Ať Bůh tě navždy chrání! (č). –
- 113 *Leť si dál*, v. 15: s tou perutí unavenou (2)] s tou perutí zkrvavenou (1). –
- 117 *Když tichá noc se na zem sklání*, v. 2: a první hvěz-

- da vychází (2)] a bílé hvězdy vychází (1, ě); v. 13–14: jak se zrak mi kalí. / Teď mizí v blankyt daleký – (2)] jak se zrak mi kalí; / – a mizí v blankyt daleký – (1)] jak se zrak mi kalí, / – a niknou v blankyt daleký – (ě). –
- 126 *Buď svatý mír v tvých prsou...*, v. 2: ve snivém zraku tvém (2, 1)] v dětinném zraku tvém (ě). –
- 131 *Pod sněžným pláštěm*, v. 1–14: Ty vzpomněls... [až] ... budou čnítí sami; – (2, 1)] Ty vzpomněls pěvců, horských velikánů! / – leč komu není volno vzhůru lézti / jak tráva, květný vřes a tuhé klestí / krok za krokem, k balvanu od balvanu? // Tvář skalnou mají bleskem rozoránu; / ti snesli víc! – nás nemohli by snéstí? – / „náš malý žal a naše malé štěstí“ / – jen jako oni líc toužící k ránu? // Jen výš! – až tam té sněžné ku hranici, / kde věčně s nebem budou trůnit sami! / tam růst přestává kleč, tam konec s námi: (ě); v. 13–14: lidský rmut a záští / nás neskrývou (2)] lidský rmut a záští / nás nekryjou (1)] lidský kal a záští / nás ukryjou (ě). –
- 132 *Co volil bys?*, v. 12–14: a před ním otrok upoutaný... [až] ... je slávy větší (2, 1)] a před ním otrok upoutaný klecí: / – tak velký byl v své prosbě úpěnlivě! / Král odpouští. – Král ve králi byl větší (ě). –
- 152 *Paprslek*, v. 5–8: Kam pad... [až] ... pousmání (2)] Kam nepadl jaro celé, / kde mu v létě listí brání, / padá teď v své záři skvělé / jako smírné pousmání (ě). –
- 154 *Ve hvězdné výši*, v. 47: jak mírnil tu lidskou bídu (2)] k srdci tisk lidskou tu bídu (1, ě). –
- 159 *Květině v prázdném pokoji*, za v. 45 *eliminováno*: Neumřela. – Bol se ztíši / jako potok divoký – / netrpělať romanticky! / její žal byl velký, lidský, / pravdiv tak a hluboký. (ě). –
- 162 *Ledová královna*, v. 44: až v Soudný den (2)] až bude den (1, ě). –

- 165 *Vidění*, v. 34: ale nezahles (2)] neměl však ni hles (ě). –
- 176 *Své dcerušce, když jí bylo šest let*, v. 37: ač prosta hřichu (2)] je život k smíchu (1, ě). –
- 181 *Věčer*, v. 52–54: štěstí hostem jen, – / a byt' přišlo jenom v snění, / dnes nám stač ten sen (2)] štěstí jest jen host, – / ale trochu o něm snění, / to je k žití dost (1, ě). –
- 187 *Mladé zpěvačce*, v. 1: Svou duši netrať v cetkách malicherných (2, 1)] Nechci tě vidět v cetkách malicherných (ě). –
- 189 *V proudu času*, v. 24: i brouk, jenž na ní spočine (1, ě)] i brouk, jenž na ní spočine (2). –
- 192 *Život*, v. 13: hrstka prachu zbývá (2, 1)] bronz hrst prachu skrývá (ě).

Básně otištěné pouze v 1. vydání sbírky (1887)

NECHOĎ K NÁM

Nechoď k nám, nejezdi,
máš-li mne rád,
nechoď k nám, když bude
matička spát.

Matička usnula,
přec dojels k nám
na bílém koníčku,
co já vám dám?

Koníčku obroku
a tobě nic,
abys k nám nejezdil
tak nikdy víc.

Přijed' si raničko,
v noc nikdy víc,
dostaneš hubičku,
koníček nic. –

TVŮJ OBRAZ

Tvůj obraz zjevil přede mnou
se v noční hluboké tiši –
já nevěděl, zdalis to ty,
neb anděl z nebeských výší.

Tak zářila jsi skvělostí
v tom sněžném, unylém zjevu,
však stála jsi tu smutna tak,
tak dumná a bez úsměvu.

A do očí mi hleděla
– to nebyl pohled z té země! –,
já věděl, že to všechno sen,
však též, že přišla jsi ke mně.

To nebyl anděl, anděl tak
být nemůž bez naděje,
a přec kdys šla, já děl: To v dál
můj strážný anděl spěje. –

3 SELSKÉ PÍSNĚ A ČESKÉ ZNĚLKY

V rozmezí let 1890–1907 vydal nakladatel Otto Sládkovu knihu *Selské písně a České znělky* celkem čtyřikrát: první dvě vydání s vročením 1890, třetí 1901 a čtvrté v prvním svazku autorových *Spisů básníků* r. 1907; v Ottově reedici r. 1926 vyšla knížka

i popáté. Šesté vydání obou sbírek připravil Albert Vyskočil pro čtvrtý svazek *Básnického díla J. V. Sládka* (Domov, Melantrich 1946). V jeho uspořádání tvořily *Selské písně* samostatný stejnojmenný oddíl, k němuž editor bez označení připojil větší část o dvacet let mladší sbírky *Nové selské písně*; *České znělky* zde Vyskočil uvedl v úplnosti rovněž jako samostatný celek, který však rozšířil, opět bez vysvětlující poznámky, ještě o osm dalších sonetů, vybraných z různých básnickových knih: *Jste, Čechy mé, jak strom je v širém poli, Dnes ještě nenapsáno v božím soudu, Je ten náš lid jak Kristus na kříž vbitý (Jiskry na moři), Jsme děti věku, jenž svou bídu žije, Jak balvany sterými blesky zryté, Nás spací jenom skutky, žádá slova, Kdy přijde ten, jenž českou krev a štávu...* (Sluncem a stínem) a *Chrám svatovítský* (V zimním slunci). Naše vydání je sedmé.

Podle zmínek ve Sládkových dopisech Juliu Zeyerovi z října 1889 vyšla knížka už na podzim tohoto roku (stejně datum nacházíme ve sládkovské bibliografii Miroslava Laiskeho), i když vročení na titulním listě uvádí až rok následující. Sládek knihu dedikoval *Svému druhému otci panu Aloisu Nedvídkovi, dlouholetému starostovi okresu Počáteckého* a dedikace v tomto znění zůstala i v obou dalších vydáních. Svazek obsahoval dvě sbírky: 29 básní (včetně *Dvou dětských popěveků*) tvořilo celek *Selských písní (Mé orné půdy každý hon, Se skřivánkem vstávám, Rodné brázdy v šíř i v dál, Já a moje orná půda, Drsný jsou mé mravy, Byl kdys Honza král, Nás anděl nemoh z ráje hnát, Jsou ty naše kraje, Náš táta, Ze selských bouří, Hřej, zlaté slunečko, Na trávníku, Chudý byl můj statek, Ukolébavka, Dva dětské popěvky, Tři rody u nás platí jen, Pište si, jak chcete, Je tichá noc, Můj synku, Ne, ta moje pole, Píseň vystěhovalců, Dost práce juž, Já nemazlím se*

s přírodou, *Věky jdou a mizí, Ba nejsem pán, Ať nebe už se kalí, Cos táhle šumí, Mezi svými*), 14 titulů pak České znělky (I–XIV) s dedikací *Autoru Psohlavců*. Ze Selských písní nebyla před knižním vydáním žádná publikovaná časopisecky, z Českých znělek pouze čtyři (šestá, sedmá, devátá a čtrnáctá) vyšly společně v Lumíru 17, 1889, s titulem *Čtyři české znělky*; do knihy přešly jen s několika drobnými změnami, zejména interpunkčními.

Vydání, značené jako „druhé, rozmnožené“, které následovalo bezprostředně r. 1890, Sládek už podstatně rozšířil; ze Selských písní vypustil tři čísla – *Byl kdys Honza král* (s titulem *Král Honza* přešlo později do sbírky *Zvony a zvonky*, 1894), *Nás anděl nemoh z ráje hnát* (objevilo se poté znovu až ve čtvrtém vydání 1907 s titulem *Ráj*) a báseň *Náš táta*–, zařadil však 14 nových básní; sedm z nich publikoval v Lumíru (17, 1889) pod společným titulem *Z nových selských písní* (*Jak štěp u cesty polem, Stav si, stav si vlašovičko, Už to žito na souvrati, V kolík hodin na luka, Skřivánkovi, Ať velcí toho světa, Co tělem, duší*), ostatní byly poprvé otištěny až v knize (*Chléb svůj tvrdě dobývám, Jarní slunko zasvitilo, Velké, širé, rodné lány, Polní cestou, Za krále a vlast, Je sečten dnů mých řad, Z osudu rukou*). Sbíрка tedy obsahovala 40 básní a 14 znělek.

Pro „třetí, rozmnožené vydání“ nově komponované knihy (1901) dopsal Sládek do Selských písní ještě báseň *Hnědá brázda* a s titulem *V lůno tvoje, syrá země* sem přiřadil báseň, která jako *Selská píseň* vyšla v prvních dvou vydáních *Jiných písní* (1890 a 1894). Kromě Selských písní (42) a Českých znělek (14) obsahovala sbírka ještě *cyklus Písní smutečních* (14); počet čísel se tedy rozrostl na 66 básní.

Definitivní podobu po stránce textové i kompoziční dostaly Selské písně a České znělky ve vydání

čtvrtém, které vyšlo r. 1907 v prvním svazku autorových Spisů básnických. K zestručnělé dedikaci knihy připsal básník ještě v roce 1889, k dedikaci Českých znělek pak rok 1890. Do sbírky tu Sládek znovu vrátil s titulem *Ráj* báseň z prvního vydání sbírky (původní titul *Nás anděl nemoh z ráje hnát*); v konečném uspořádání obsahovaly tedy Selské písně 43 čísel, České znělky zůstaly početně nezměněny (14) a *Písně smuteční* uvedl básník ve druhém svazku svých Spisů básnických samostatně podle chronologie jejich vzniku (1901).

Změny, které Sládek postupně realizoval v každém z dalších vydání, dotýkaly se jak kompozice sbírky, tak podoby jednotlivých básní. Kromě závažnějších náhrad titulů (*Chléb svůj tuze dobývám* – 4 m. *Chléb svůj tvrdě dobývám* – 2, 3, *Ráj* – 4 m. *Nás anděl nemoh z ráje hnát* – 1) se změny omezovaly na jednotlivé slovní výměny, ojediněle synonymické (např. *když se vyčásí* – 4, 3, 2 m. *když je počasí* – 1, *drsný vlas... v drsnou splývá skráň* – 4 m. *drsný vlas... v drsnou padá skráň* – 3, 2, 1), ustupující někdy od zastaralejší nebo nářeční podoby slov (*na souvrati* – 4, 3 m. *na souvrati* – 2, č. *už* – 4, 3 m. *juž* 2, 1), častěji se však k nim vracející (např. *chmúra* – 4 m. *chmura* – 3, 2, 1, *v kobkách* – 4 m. *v kobkách* – 3, 2, 1, *moje ozim klíči* – 4, 3, 2 m. *ozimek můj klíči* – 1), v jednom případě navíc spojené s náhradou anakolutu pravidelnou větňou vazbou (*Bůh ostřes v každé hodině tvé stáje, pole, luka* – 4 m. *Bůh zehnej v každé hodině tvým stájím, pole, luka* – 3, 2, 1); postupně také dochází k odstraňování jmenných tvarů přídavných jmen (*nebuďte tak němi* – 4, 3 m. *nebuďte tak němi* – 2, 1, *jak jsi klesla ponížena, chudá* – 4 m. *jak jsi klesla ponížena, chuda* – 3, 2, 1 ad.), i když ne vždy důsledně (např. *ať holy v sadu štěpy* – 4, 3, 2, 1), a k náhradě genitivní slovesné vazby vazbou akuzativní (*jak má je strom* – 4 m. *jak má jich strom* – 3,

2, 1, č). V každé nové autorově redakci sbírky jsme také zaznamenali největší počet změn v interpunkci, z nichž zejména nápadně četné zavádění středníku namísto jiných interpunkčních znamének ovlivnilo změnu intonační linie verše a zasáhlo i do členění vět, což si např. v případě výměny tečky za středník vyžádalo změnu následujícího velkého písmene v malé. Závažnější byla v řadě případů náhrada dvojtečky středníkem (nejčastěji ve fázi časopis – první knižní vydání); tato změna oslabila pointaci strofy, někdy i celé básně (např. str. 28, v. 2; 44, v. 13).

Z vývojových proměn textu:

- 211 *Na trávníku*, v. 18: když se vyčásí (4, 3, 2)] když je počásí (1).
225 *Skřivánkovi*, v. 12: Dívám se a slouchám (4, 3, 2)] Dívám se a dívám (č). –
229 *Můj synku*, v. 22–24: jdi v svého otce dráze... [až] ... a snáze (4)] buď jak tvůj otec stále / klidný a Bohu, lidem práv / a orej o krok dále (3, 2, 1). –
235 *Ráj*, v. 16: my, z nichž mu nikdo není znám (4)] z nás as mu není nikdo znám (1). –
236 *Ať velcí toho světa*, v. 13: A za rody rod mizí (4)] A rody jdou a mizí (3, č)] A rody jsou a mizí (2). –
239 *Dost práce již*, v. 17–18: Bůh ostřez v každé hodině / tvé stáje, pole, luka (4)] Bůh žehnej v každé hodině / tvým stájím, pole luka (3, 2, 1). –
243 *Věky jdou a mizí*, v. 5: Věky jdou, vše míjí (4)] Věky jdou a míjí (3, 2, 1). –
253 *České znělky III*, v. 12: jak bouře na dně moře (4)] jak bouř pode dnem moře (3, 2, 1). –
260 *České znělky X*, v. 2–3: je lež, že slunce svítí jen tak komu, / kdo velí dělům, že je vládcem hromu (4, 3)] je lež, že slunce svítí jen tak komu, / je lež, kdo pánem děl, že pán je hromu (2, 1).

Básně otištěné pouze v 1. vydání sbírky (1890)

BYL KDYS HONZA KRÁL...

Byl kdys Honza král –
a on kraloval,
že ho sedlák na svém stole
hrudkou maloval.

Jeho celá zem
rájem byla všem,
a v tom ráji nejšťastnější
on na trůnu svém.

Ráno si naň sed,
žezlo svoje zved
a dvořanům narovnával
nakřivený hřbet.

Byl-li žebrák zde
žádat právo své,
„Kdyby mne to říši stálo,”
Honza vzkřik – „je tvé!”

Po té práci rád
šel se nasnídat,
ale děcko v celé říši
nesmělo mít hlad.

Krajíc svůj si vzal,
řek: „Jsem sice král –
na, sedláče, – jez ty první,
tys ho vyoral!”

Měl své vojsko též,
a byla to řež,
když se tak někomu chtělo
do Čech na loupež!

Po vojně však řek:
„Každý z nás byl rek,
složme pány generály
zas do škatulek.

Domů každý z vás
odebeř se zas
orat, kovat, děti chovat,
ostatní vem řas!”

Když jim která z vlád
chtěla právo brát,
udělali revoluci,
Honza ved je rád.

Tak to bylo, když
Honza měl svou říš, –
škoda že jen ve pohádce
a tak dávno již!

NÁŠ TÁTA

Náš táta se stropu chytá,
naše máma byla bita,
dědek mlčí, bába pláče,
žid se šklebí: „Což, sedláče?”

Až já budu statek chovat,
to si budu pamatovat!
ať mi potom nežebroní,
udělám to jako oni.

4 JINÉ PÍSNĚ

První dvě vydání Sládkovy dvoudílné sbírky *Starosvětské písničky a Jiné písně* z let 1891 a 1894 a také její vydání třetí a čtvrté (1907 a 1926), obě ve druhém svazku autorových *Spisů básnických*, připravil Jan Otto. Počtvrté a popáté zařadil Albert Vyskočil druhou z obou sbírek – *Jiné písně* – do melantrišského vydání *Básnického díla J. V. Sládka: v prvním svazku Píseň života* (1941, 1945) uvedl 14 básní s původním názvem cyklu (*Máme se rádi, Tys jako nebe snívá, Vzpomínka, Až přijde den, Slyš moře, Sen, Když květy vadnou, V mé duše hlubiny, Já v snách tě viděl, Ó, kde jen vidím ráži –, Tak jsme spolu stáli, Loďka, Těm, kteří truchlí, Úsměvy*), v různých oddílech svazku druhého – *Obrazy* (1945) – pak zbylých osm čísel (*Ukolébavka, Píseň o panu Květovi, Slzy, Jedny oči, Hlasem zvonků, Tichá noc, Píseň svatební, Kvetou růže*). Naše vydání je šesté.

Již dvoudílný titul a také grafická úprava knížky (samostatné titulní listy každé ze sbírek) naznačily autorovo uspořádání svazku do dvou bloků: *Starosvětské písničky* (50 básní), dedikované v básníkově obsáhlém úvodním slově příteli Josefu Thomayerovi, a *Jiné písně* (21 básní). Obě první vydání *Jiných písní* (1891 a 1894) obsahovala 21 básní (*Máme se rádi, Tys jako nebe snívá, Ukolébavka, Píseň o panu Květovi, Selská píseň, Vzpomínka, Až přijde den, Slzy, Jedny oči, Slyš moře, Sen, Když květy vadnou, Tichá noc, Píseň sva-*

tební, *V mé duše hlubiny, Já v snách tě viděl, Hlasem zvonků, Kvetou růže, Loďka, Těm, kteří truchlí, Úsměvy*). Pouze pět z nich vyšlo také časopisecky: čtyři v Lumíru (16, 1888: *Píseň* a *Ukolébavka*, tištěná zde jako součást autorovy divadelní aktovky *Práce*; 18, 1890: *Máme se rádi*; 19, 1891: *Těm, kteří truchlí*) a jedna ve Světozoru (25, 1890–91: *Pan Květ*). Básně přešly do sbírky bez výraznějších zásahů; pouze dvě čísla dostala nový titul (*Píseň o panu Květovi* m. *Pan Květ* a *Loďka* m. *Píseň*) a u *Ukolébavky* vypustil Sládek poslední osmou strofu.

Druhé vydání z roku 1894 mělo nezměněnou podobu; jediným významnějším doplňkem bylo připsání básně *Těm, kteří truchlí* Juliu Zeyerovi. Při redakci sbírky pro třetí vydání ve Spisech provedl Sládek některé změny ve skladbě cyklu: *Selskou píseň* už roku 1901 přeřadil do třetího vydání *Selských písní* s titulem *V láno tvoje, syrá země*, a nyní obsah sbírky rozšířil o dvě dosud netištěné básně (*Ó, kde jen vidím růži kvést* a *Tak jsme spolu stáli*). Počet čísel se tedy zvětšil na definitivních dvaadvacet. Z vydání předcházejících přejal Sládek všechny úpravy, sám do kompozice sbírky ani do textu už nezasahoval.

Z vývojových proměn textu:

- 269 *Ukolébavka*, za v. 42 *eliminováno*: Neponesu toho vinu, / dorosteš-li ke zločinu, – /mně by nebyl div... / nevím pak, co bych si přála: / zdaž abych tě dochovala, – či bys nebyl živ! (č). –
- 273 *Vzpomínka*, v. 12: a jiným přichází jas (3)] a jiným přichází zas (2)] a jaro přichází zas (1); v. 13: A z tvého jarního kvítí (3, 2)] A z všeho jarního kvítí (1). –
- 288 *Loďka*, v. 7–8: větrík duje, potichu / v dál nás popohání (3, 2, 1)] větrík duje měkce dál, / dál

nás popohání (č); v. 12: nás ta loďka nesla (3, 2, 1)] nás ta řeka nesla (č). –

- 289 *Těm, kteří truchlí*, v. 19–20: Na hrobech stojíš; – nad tvůj rov / kdos též se schýlí beze slov (3, 2)] Na hrobech stojíš; – v tvůj se rov / též někdo schýlí beze slov (1)] Na hrobech stojíš – v tvůj se rov / zas někdo schýlí beze slov (č).

5 ČESKÉ PÍSNĚ

První vydání *Českých písní* vyšlo roku 1892 péčí vinohradského nakladatelství a knihkupectví Fran-tiška Horálka, tři další vydal Jan Otto: druhé r. 1901, třetí a v reedici čtvrté (1907 a 1926) ve druhém svazku *Sládkových Spisů básnických*; popáté zařadil Albert Vyskočil sbírku jako celek do čtvrtého svazku *Básnického díla J. V. Sládka* (Domov, Melantrich 1946). Naše vydání je šesté.

Sládkova útlá knížka *České písně* vyšla r. 1892 s autorovou dedikací *Bojovník za českou věc ve Skotsku pan John Muir přijmi věnování těchto veršů od svého přítele J. V. S.* Z patnácti čísel sbírky otiskl básník již dříve osm v Lumíru (roč. 19, 1891: *Modlitba, Kovář*); 20, 1892: *Osmý listopad, Na hrobech české slávy, Ó, slunce vyjde zas, Hoj, vy naši páni šlechtici, Zdravice, Svatý Václave!*), zbylých sedm se objevilo poprvé až v knize (*Český kraj, Nejsme sami, Tak zle není, Čeští hoši, Byli jsme a budem!, Mladá chasa, Bratři, dále!*). Srovnání časopiseckých otisků s knižním textem vykazuje minimum autorových zásahů, převážně interpunkčních.

V roce 1901 vydal Otto knížku *Směska a České písně* jako 54. svazek své edice *Salonní bibliotéka* s básníkovým věnováním *Drahé památce své sestry Míly* a s údajem *V Malé Čermné u Hronova*. *Směska* (75 básní) tu vyšla v prvním, *České písně* – se samo-

statným titulním listem a s dedikací *Skotskému příteli panu Johnu Muirovi* – ve druhém vydání. Spojení obou sbírek v jednom svazku bylo dobově motivované a básník je realizoval pouze v tomto vydání. Jádrem Českých písní bylo čtrnáct básní přejatých z vydání předchozího (patnáctou, *Čeští hoši*, Sládek vyloučil); autor k nim připojil šest starších čísel vybraných z časopisů devadesátých let, tj. z Národních listů (31, 1891: *Na přední stráž*; 35, 1895: *Hoj vzhůru, pestrý sokole!*), Lumíra (26, 1896: *Zas jednou svoji –*, *J sme k tomu odsouzeni*, *Koleda – Děťátko se narodilo*) a z České demokracie (1, 1900: *Teď v boj!*); pět básní zde bylo tištěno poprvé (*Jak zvětralé skály*, *Kupředu!*, *Mužným duchem*, *Modlitba dělnická*, *Píseň jarní*). Rozšíření o další čísla se dotklo i kompozice sbírky a dalo jí novou podobu, ale text básní, a to všech, které přejal z vydání předchozího i nově zařazených z časopiseckých otisků, zůstal prakticky nedotčen. Významnějším zásahem byla změna nebo úprava několika titulů (*Od českých hor* m. *Teď v boj*, *Byli jsme a budem* m. *Byli jsme a budem!*, *Zas jednou svoji* m. *Zas jednou svoji –* a *J sme k boji odsouzeni* m. *J sme k tomu odsouzeni*).

Třetí vydání zredigoval Sládek pro své Spisy básnické (díl 2, 1907); jeho obsah znovu rozšířil, tentokrát o pět básní: jednu z nich – *Naše země* – publikoval nedlouho předtím ve *Zvonu* (7, 1906–1907), ostatní čtyři (*Rufův den*, *Stará garda*, *Českým dětem*, *Nad rakví bojovníka*) psal už přímo pro tuto sbírku. Úpravy, které při přípravě textu provedl, se týkaly v první řadě vyrovnávání některých nejednotností v samohláskových kvantitách (např. *jméno–jmeno*, *skýva–skyva*, *přilétlo–přiletlo*) a kvalitách (*rekovnost–rekovnosť*, *vlast–vlast*, *volnost–volnosť* ad.) či náhrady hovorových nebo zastaralejších tvarů a vazeb, jako *zítra–zejtra*, *je hrdý–je*

hrdým, *kdypak zas jí ruku podáte* m. *kdypak zas jí ruky podáte*. Tendence interpunkčních úprav směřovala postupně – od vydání k vydání – k oslabení citové naléhavosti na exponovaných místech, a to zejména omezením vykřičníků výměnou za jiné neutrální znaménko, ojedinele za otazník. K těmto změnám docházelo především v prvních dvou fázích: při převodu básní z časopisu do sbírky a znovu při přípravě druhého vydání.

Z vývojových proměn textu:

- 296 *Osmý listopad*, v. 5: zamžená je planina; (3, 2, 1)] zamžená je krajina; – (č); v. 23: jen mžik, a zmizí vidina – (3, 2)] jen mžik, a zmizí vidina, – (1)] jen mžik – a znikne vidina; (č). –
- 299 *Na hrobech české slávy*, v. 6: z těch ušlapaných lad (3, 2, 1)] z těch zašlapaných lad (č). –
- 300 *Ó, slunce vyjde zas!*, v. 9–10: ač vítěz táhnul pluh / přes hrobku hrdinovu (3, 2, 1)] ač vítězův šel pluh / přes hrobku hrdinovu (č). –
- 301 *Na přední stráži*, v. 18: slyš ze rtů tisíců to hromem znít (2, 3)] slyš ze rtů tisíců to hromem hřmít (č). –
- 306 *Mužným duchem*, v. 24: dokud sám ji neskloníš (3)] když ji samu neskloníš (2). –
- 316 *Hoj, vy naši páni, šlechtici!*, v. 4: kdypak my si ruce podáme! – (3, 2, 1)] kdypak my si ruce podáme? (č); v. 9: Hoj, vy naši páni vladyci (3, 2)] Hoj, vy naši světlí vladyci (1, č); v. 16: zač váš rod kdy s naším krvácel! (č)] zač váš rod kdy s naším krvácel? (3, 2, 1); v. 19–20: ale vy už vlasti neznáte; – / kdypak zas jí ruku podáte? (3)] ale vy už vlasti neznáte; – / kdypak zas jí ruky podáte? (2)] ale vy už vlasti neznáte, – / kdypak zas jí ruky podáte? (1)] ale vy už vlasti neznáte! / kdypak zas jí ruce podáte?! – (č). –

- 317 *Kovář*, v. 3: nechť na čele pot rmutný: (3)] nech na čele pot rmutný: (2, 1)] na čele svém pot rmutný. – (č); v. 17: duch nezří nic (3, 2, 1)] zrak nezří nic (č). –
- 323 *Zas jednou svoji*, v. 15: „Svou vlast si ochraňte!“ z hrobů to duní. (3, 2)] V hluš „Vlast si ochraňte!“ z hrobů to duní. – (č). –
- 324 *Jsme k boji odsouzeni*, v. 28: hrdá česká dlaň. (3, 2)] tvrdá česká dlaň. – (č); v. 31: však tvrdá ruka zbyla (3, 2)] však dělná ruka zbyla (č). –
- 331 *Modlitba*, v. 3–4: v slunci míru, v třesku zbraní / vážíš zmar i požehnání (3, 2, 1)] v slunci, i když bouře duje, / dáváš, co kdo zasluhuje (č).

Báseň otištěná pouze v 1. vydání sbírky (1892)

ČEŠTÍ HOŠI

My jsme švarní čeští hoši,
bratři z Čech i Moravy,
někomu-li vhod to není,
ať se nám jen postaví!

Hlavy vzhůru, paže k boku,
stojíme stráž u stráže, –
chce-li někdo vlasť nám bráti,
ať se jenom ukáže!

Českou řeč a českou zemi
děd nám hájil za dědem,
a kde oni vítězili,
také my to dovedem.

Dokud v srdci česká víra,
neosiří domovina,
v každém synu česká matka
zrodí vlasti vojína.

V Čechách, Slezsku, na Moravě
my si ruce podáme,
a kdyby sám ďábel volal:
„Vzdej se!“ – my se nevzdáme!

Zvláštní emendace jsme provedli na těchto stránkách:

- 30, 15: chtěje *nechtěj* m. chtěje *nechtěje* (podle 1);
- 33, 5–6: Vidím jeho *srdce: nádoba* to prázdná, / vidím jeho *žití: prázdný* je to dech m. Vidím jeho *srdce, nádoba* to prázdná, / vidím jeho *žití, prázdný* je to dech (podle č);
- 72, 15: čelo... tak *zádumčivé* m. čelo... tak *zádumčivě* (podle 1);
- 78, 7–8: pohled *velkolepý: / ta Smrt* m. pohled *velkolepý, / ta Smrt* (podle č);
- 79, 6: číše *žití: mok* v ní vře m. číše *žití; mok* v ní vře (podle 1);
- 83, 22: ty zahřměls ji *přes* hradbu českých hor m. ty zahřměls ji *před* hradbu českých hor (podle 1);
- 108, 11: po špičkách to *k tobě* spěje m. po špičkách to *tobě* spěje (*ed.*);
- 112, 13: *budu* na tě vzpomínat m. *budou* na tě vzpomínat (podle 1);
- 166, 1–3: skála rudě vzplála, ... *na ní* bílá kaple stála, ... *nad ní* dub m. skála rudě vzplála, ... *nad ní* bílá kaple stála, ... *nad ní* dub (*ed.*).

M. CH.

Ze života (1884)

Str.

- 8: *Drahé památce Vítězslava Háška* – (1835–1874), významný český básník a prozaik, přední představitel generace spjaté s almanachem *Máj* (1858);
- 26: *Král Otakar* – Přemysl Otakar II., (1253–78), český král, jeden z nejmocnějších panovníků své doby, padl, zrazen domácí šlechtou, v bitvě proti Rudolfovi Habsburskému na Moravském poli;
- 28: *král bábelský* – Nebukadnezar II., biblický Nabuchodonozor, nejslavnější babylonský král (604–562 př. Kr.), který r. 586 př. Kr. vyvrátil judskou říši a odvedl Židy (*judský lid*) do babylonského zajetí;
- 31: *bábel* – znamená zde: místo zmatků;
- 33: *Harun-al-Rašid* – chalíf bagdadský (786–809), podporovatel věd a umění, proslulý svou moudrostí; *Kain* – bibl. postava bratrovraha; *Chám, Jafet* – synové biblického Noema;
- 67: *Prometheus* – v řec. mytologii titan přikovaný ke skále za trest, že daroval lidem oheň odcizený Diiovi;
- 73: *In morte juventus* – z lat., doslovně „ve smrti mladý“;
- 77: *Jaroslavu Vrchlickému* – vůdčí představitel lumírovské generace, vl. jm. Emil Frida (1853–1912), patřil k nejbližšímu okruhu Sládkových přátel a spolupracovníků;
- 80: *Juliu Zeyerovi* – (1841–1901) básník, prozaik a dramatik, S. důvěrný přítel;
- 83: *Karlu Sladkovskému* – (1823–1880), významný mladočeský politik a řečník;

- 85: *Boleslav Jablonský* – (1813–1881), autor *Básní* (1841), jehož poezie byla ve své době oblíbená v české vlastenecké společnosti;
- 87: *Alois V. Šmilovský* – (1837–1883), autor lidovýchovně zaměřených próz z venkovského a maloměstského prostředí;
- 88: *Za Václavem Benešem Třebízským* – (1849–1884), autor povídek a románů z českých dějin, přispíval do *Sládkova Lumíra*;
- 91: *Eldorado* – ze šp. *el Dorado*, vybájená krajina v Jižní Americe, podle pověsti španělských dobyvatelů oplývající zlatem, marně však hledaná, též: zaslíbená země;
- 95 *Newton* – Isac N. (1642–1727), geniální angl. matematik, fyzik a astronom, zakladatel vědecké mechaniky, odvodil gravitační zákon.

Sluncem a stínem (1887)

- 101: *Anně Veselé* – provdaná Dewetrová, sestra Sládkovy druhé ženy, operní pěvkyně (1860–1950), ve sbírce je jí věnována též báseň *Mladě zpěvačce*;
- 105: *Píseň litevská* – Zeyerova *Litevská píseň* (v knize *Básně* s titulem *Jiná litevská píseň*) vyšla v *Lumíru* 1. 1. 1887, Sládkova báseň tamtéž 20. 3. 1887;
- 130: *Let them rave* – „Ať se rvou“, citace anglického básníka Alfreda Tennysona (1809–1892), autora romantických eposů a reflexivních básní. Sládek byl ovlivněn hudebností jeho veršů, překládal je a věnoval jim též zasvěcenou studii (*Osvěta* 1876); *gnóm* – nadpřirozená bytost, skřítek;
- 132: *Shakespearova vidět* – Shakespearova dramatická díla (takřka všechna) Sládek přeložil. Patří k nim též *Král Lear*; *Ninive* – hl. město Asyrie, rozbořeno r. 606 př. Kr. úsilím Babyloňanů a Médů;

- 133: *Gulliver* – utopický román angl. satirika Jonathana Swifta (1667–1745) Gulliverovy cesty (1726); *Fortuna* – římská bohyně štěstěny;
- 141: *píseň Kollárova* – Jan Kollár (1793–1852), obrozenský básník slovenského původu, autor Slávy dcery;
- 143: *Svému bratru Václavovi* – Václav Sládek (1858–1933), klasický filolog, gymnaziální profesor;
- 168: *Marii Šťastné* – teta Sládkovy druhé ženy; *faun* – v římské mytologii jeden z lesních polobohů; *dryádky* – v řecké mytologii lesní víly; *chère Doris* – franc. drahá Doris;
- 180: *Heleně* – Sládkova dcera (1880–1946)
- 200: *Janu Veselému* – otec Sládkovy druhé ženy (1821–1886).

Selské písně a České znělky (1890)

- 202: *Alois Nedvídek* – otec Sládkovy první ženy Emilie (1825–1893), továrník a starosta v Počátcích;
- 251: *Autoru Psohlavců* – Alois Jirásek (1851–1930), prozaik zaměřený k české historii;
- 263: *Tamerlán* – mongolský dobyvatel (1336–1405); *In hoc signo!* – (... vinces), lat., „V tomto znamení“ (zvítězíš)! jsou slova, která se podle křesťanské legendy zjevila na nebi kolem ohnivého kříže Konstantinovi (kolem 280 až 337), budoucímu císaři římskému, když r. 312 bojoval u Říma rozhodnou bitvu se svým spoluvládce Maxentiem.

Jiné písně (1891)

- 268: *Své dcerušce* – Helena Sládková (1880–1946) viz též *Heleně*, str. 180;
- 274: *Až přejde den* – Sládkův epitaf na hrobě Emilie Nedvídkové-Sládkové, hřbitov v Počátcích.

České písně (1892)

- 292: *Skotskému příteli panu Johnu Muirovi* – John Muir (1810–1882), skotský sanskrtista, znalec jazyka, literatury a filozofie staroindické, dílo o indické kultuře a dějinách náboženství;
- 296: *Osmý listopad* – bitva na Bílé hoře 8. listopadu 1620;
- 297: *v Rufův den* – „Na den svatého Rufa“ (text známé písně) byl v bitvě na Moravském poli zabit český král Přemysl Otakar II.;
- 323: 1897 – vyhlášeno stanné právo nad Prahou;
- 326: *Herodes* – palestinský vládce Herodes Veliký (73 př. Kr.–4 po Kr.) dal podle biblického podání povraždit všechna nemluvnata v Betlémě; *mágové* – staroiránští kněží; *na Golgatě věků* – Golgata, viz vysvětlivku k prvnímu svazku, str. 434;
- 329: *české kníže* – kníže Václav (asi 907–935, podle starší lit. 929). Od 10. stol. uctíván jako světec, chápán jako ochránce českého státu. Píseň Svatý Václave, vévodo české země byla ve středověku českou hymnou.

M. CH., M. J.

ZE ŽIVOTA

Vítězslavu Hádkovi / 9
 Rodné mluvě / 12
 Píseň lidu / 14
 Mrtvá země / 15
 Píseň otroků / 16
 Není-li pomoci / 17
 Hlavy vzhůru / 18
 Orel / 19
 Píseň (Kdos dobrý vojín...)/ 20
 Volnost / 21
 Píseň o naší práci / 22
 Nemluvte o luze / 23
 Rekové dějin / 24
 Přání (Jsem jen ten kovkop...)/ 25
 Král Otakar / 26
 Legenda / 28
 Vidění svatého Kíeran-Killa / 30
 Harun-al-Rašid / 33
 Příšerná loď / 36
 Kantor / 39
 Dvě romance z hladu
 I (Za chlebem) / 43
 II (Bez chleba) / 43
 Večerní obraz / 45
 Nokturno / 46
 O samotě / 48
 Žena / 49
 Noční jízda / 51
 V zimní noci / 52
 Bílé hvězdy / 54
 Jaro (Pln hořkosti a tísně...)/ 55

Sněhurky / 57
 Bába se modlí / 59
 Křížek / 60
 Koleda (Sotva se ráno rozbřeslo...)/ 61
 Jiná koleda / 63
 Cikánské děvče / 65
 Ježíšek budoucnosti / 67
 Nad starou písní / 68
 Šípková růže / 69
 Myšlenka / 70
 Co nesmrtno / 71
 Krása / 72
 In morte juvenus / 73
 Vzpomínka (Jestli mi neseš požehnání...)/ 74
 Jaro v zimě / 75
 Norci / 76
 Bůh / 77
 Smrt / 78
 Beze smrti / 79
 Juliu Zeyerovi / 80
 Povzbuzení / 81
 Jak motýli / 82
 Karlu Sladkovskému / 83
 Boleslav Jablonský / 85
 Alois V. Šmilovský / 87
 Za Václavem Benešem Třebízským / 88
 Básník a svět / 91

SLUNCEM A STÍNEM

I Písně

- *** (Jako čerstvé ze studánky...) / 101
V mé duši tisíc skřivánek / 102
Kukačka volá doubravou / 103
Když jsme prvně sami byli / 104
Spala jsem a nespala / 105
Já tonu v moři hlubokém / 106
Na úbělové čelo tvé / 107
Sladce dřímej / 108
Do hlubin tvé duše / 109
Tichounce, zticha / 110
Již moře volá z dálky / 111
Tvůj rušit mír — / 112
Leť si dál / 113
Usměj se, usměj! / 114
Jak slunce na ladech / 115
Do dále, do daleka / 116
Když tichá noc se na zem sklání / 117
Vy oči dávno zavřené / 118
Když tak to bylo souzeno / 119
Na perutích myšlenek / 120
Zadul víchr na podhájí / 121
Já bludný jezdec plání jel / 122
Tu malou, drobnou písničku / 123
Zas sladká vesna... / 124
Mé štěstí jako zlatý pták / 125
Buď svatý mír v tvých prsou... / 126
Zas květy pučí na stromech / 127
Buď vítáno mi nastokrát / 128
Na prsou svých nech snít mne zas / 129

II Znělky

- V noční tiši / 130
Pod sněžným pláště / 131
Co volil bys? / 132
Komáři / 133
Měkkýši / 134
Básníkům (My jen tu báseň máme za svou
zbroji...) / 135
Před branou ráje / 136
Štěstí (S neklidem věčným...) / 137
Práce / 138
Mnoho jsem prožil / 139
Čtyři české znělky
I (Jsme děti věku...) / 140
II (Jak balvany, sterými blesky zryté...) / 140
III (Nás spasí jenom skutky...) / 141
IV (Kdy přijde ten...) / 142

III Jiné básně

- Sněženka / 143
V lese / 144
U bran štěstí / 145
Hvězdy / 146
Nic nechci víc / 147
Jaro (Zem se kouří...) / 148
V jarní den / 150
Letní večer (teď ve mléčném soumraku...) / 151
Paprsek / 152
Láska (Na svahu stráně Láska spala...) / 153
Ve hvězdné výši / 154
Kde je máma? / 156
Květině v prázdném pokoji / 159
Ledová královna / 162

Vidění / 165
Ve starém parku / 168
České krajině / 170
Píseň oráčova / 171
Pole / 174
Své dcerušce, když jí bylo šest let / 176
Mezi květy / 178
Úsměv / 179
Heleně / 180
Večer (V černý vlas tvé drahé hlavy...) / 181
Své spící ženě / 184
Vítr v listopadu / 185
Dětem / 186
Mladé zpěvačce / 187
Adolfu Heydukovi / 188
V proudu času / 189
Spasitel / 191
Život (Jest život vše!...) / 192
Osud (Vstříc osudu kráčíme...) / 193
Zima / 194
V nočním tichu / 195
Na podzim / 197
V listopadu / 199
Matce zemi / 200

SELSKÉ PÍSNĚ A ČESKÉ ZNĚLKY

SELSKÉ PÍSNĚ

Mé orné půdy každý hon / 203
Se skřivánkem vstávám / 204
Rodné brázdy v šír i v dál / 205
Já a moje orná půda / 206
Jak štěp u cesty polem / 207
Drsný jsou mé mravy / 208
Chléb tvůj tuze dobývám / 209
Hřej, zlaté slunečko / 210
Na trávníku / 211
Ze selských bouří / 212
Jsou ty naše kraje / 213
Stav si, stav si, vlašovičko / 215
Jarní slunko zasvítilo / 216
Chudý byl můj statek / 217
Ukolébavka (Spi, synáčku, spi...) / 218
Dva dětské popěvky
 I (V červánkách už den se tratí...) / 219
 II (Zasviť nám, slunečko zlaté...) / 219
Tři rody u nás platí jen / 220
Pište si, jak chcete / 221
Už to žito na souvrati / 223
V kolik hodin na luka / 224
Skřivánkovi / 225
Velké, širé, rodné lány / 227
Je tichá noc / 228
Můj synku / 229
Polní cestou / 230
Ne, ta moje pole / 231
Hnědá brázda / 232
Za krále a vlast / 233
Ráj / 235
Ať velcí toho světa / 236

Píseň vystěhovalců / 237
Dost práce již / 239
Je sečten dnů mých řad / 240
Já nemazlím se s přírodou / 241
Z osudu rukou / 242
Věky jdou a mizí / 243
Ba nejsem pán / 244
Co tělem, duší / 245
V lůno tvoje, syrá země / 246
Ať nebe už se kalí / 247
Cos táhle šumí / 248
Mezi svými / 249

ČESKÉ ZNĚLKY

I (Cos u nás straší...) / 251
II (Vše rozmetáno v prach...) / 252
III (Ó země! — někdy matko mučedníků...) / 253
IV (Co vzal nám kdo...) / 254
V (Zem patří živým!...) / 255
VI (My hlásíme se k žití...) / 256
VII (My chceme žít...) / 257
VIII (Chcem chléb svůj jísti v míru...) / 258
IX (Ne, konec není!) / 259
X (Je lež, že ten se zrodil pán, ten sluha...) / 260
XI (Ó vzhopte se! — a nebuďte tak němí...) / 261
XII (To bylo v horách...) / 262
XIII (Však nevládnou jen bozi...) / 263
XIV (Ó přijde jaro zas na české luhy...) / 264

JINÉ PÍSNĚ

Máme se rádi / 267
Tys jako nebe snívá / 268
Ukolébavka (Hajej, nynej, duško malá...) / 269
Píseň o panu Květovi / 271
Vzpomínka (Co květů, zpěvu a tuchy...) / 273
Až přejde den / 274
Slzy / 275
Jedny oči / 276
Slyš moře / 277
Sen (Mně o kouzelné zahrádce...) / 278
Když květy vadnou / 279
Tichá noc / 280
Píseň svatební / 281
V mé duši hlubiny / 282
Já v snách tě viděl / 283
Hlasem zvonků / 284
Kvetou růže / 285
Ó, kde jen vidím růži — / 286
Tak spolu jsme stáli / 287
Lodka / 288
Těm, kteří truchlí / 289
Úsměvy / 290

ČESKÉ PÍSNĚ

Naše země / 293
Svatý kraj / 294
Osmý listopad / 296
Rufův den / 297
Jak ovětralé skály / 298
Na hrobech české slávy / 299
Ó, slunce vyjde zas! / 300
Čtyři písně sokolské
 I Na přední stráži / 301
 II Kupředu! / 303
 III Hoj vzhůru, pestrý sokole! / 304
 IV Mužným duchem / 306
Stará garda / 307
Českým dětem / 309
Nejsme sami / 310
Tak zle není / 311
Od českých hor / 312
Byli jsme a budem / 314
Mladé chasy / 315
Hoj, vy naši páni šlechtici! / 316
Kovář / 317
Modlitba dělnická / 318
Nad rakví bojovníka / 320
Bratři, dále! / 321
Zdravice / 322
Zas jednou svoji / 323
Jsme k boji odsouzeni / 324
Koleda (Děfátko se narodilo v Betlémě...) / 326
Píseň jarní / 328
Svatý Václave! / 329
Modlitba / 331

KOMENTÁŘ

1. Ze života (1884) / 333
2. Sluncem a stínem (1887) / 341
3. Selské písně a České znělky (1890) / 348
4. Jiné písně (1891) / 369
5. České písně (1892) / 374

LITERATURA / 379

EDIČNÍ POZNÁMKA / 384

VYSVĚTLIVKY / 424